

اثرگذاری جمعیت نوسهرها بر گره ها در سازمان یابی فضایی سکونتگاههای روستایی (نمونه موردی: شهر ملک آباد شهرستان مشهد)

سیمین تقدیسی زنجانی

دانشجوی دکترای گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

مهدی جهانی ثانی

استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

حمید جعفری

دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

چکیده

از دیدگاه برنامه‌ریزی روستایی، ایجاد سلسله مراتب و مراکز بهینه روستایی، "تمرکز غیرمتمرکز" از کانونهای رشد و "تمرکز متمرکز" از نابرابری بین مناطق پیش‌گیری می‌کند. بی‌توجهی به آثار خط‌مشی‌های اقتصادی، آثار فضایی ناخواسته‌ای را به دنبال داشته که عدم تعادل در توزیع امکانات و گرایش به تمرکز را باعث شده است. تحولات اقتصادی و اجتماعی، روابط شهر و روستا را متنوع و روابط متقابل آنها را تغییر می‌دهد. دیدگاه‌های اولیه، نقش مراکز شهری جدید را در توسعه روستایی در الگوهای مدرن دانسته و مدرن‌سازی را به سکونتگاههای روستایی تراوش می‌کنند. جذب سرمایه‌گذاریها، جریان‌ات ارتباطی و غیره به نوسهرها، اراضی زراعی و باغی را از اقتصاد خارج و مورد طمع شهرنشینان می‌سازد که تغییرات به‌وجود آمده، سازمان فضایی جدیدی تشکیل می‌دهد. تغییرات در این سازمان-یابی، نباید چشم‌اندازهای جدید غیرروستایی را باعث شود. در تقابل دو سویه شهرها و روستاها، تمرکز غیرمتمرکز ایجاد شده، منجر به پایداری، توزیع جمعیت در گره‌ها و غیره می‌شود. سازمان فضایی- کالبدی روستا از لحاظ طبیعی قلمروی مشخص دارد و آمیختگی فرم، فضا و فعالیت‌های روستایی را در خود دارد. در این مقاله شهر ملک‌آباد هدف بوده و اطلاعات، کتابخانه‌ای و پرسشنامه‌ای و ماهیت و روش، توصیفی- تحلیلی دارد. پرسشنامه لیکرتی و هر گویه با میانگین و انحراف معیار و سطح معناداری در آزمون کی-دو بررسی می‌شود. برای تحلیل داده‌ها از آزمونهای آماری استفاده شده، براساس آزمون کروسکال-والیس داده‌ها با حجم نمونه کمتر از 30 به نتایج ناپارامتری می‌رسد. در آزمون کلموگراف-اسمیرنوف، حجم نمونه‌های کمتر از 30 به حد نرمال می‌رسند و برای اثبات، فرضیه صفر تعریف می‌شود. در نظریه ایجاد شهرهای جدید، توسعه گره‌ها مورد تردید است. در نتیجه ایجاد شهرکها و حیات و توسعه روستاها به ارزش افزوده بخش کشاورزی و چشم‌اندازهای طبیعی در جمعیت‌پذیری روستاها با ایجاد خانه‌های دوم، بستگی دارد که در همه جا کلیت نداشته داشت.

کلید واژه‌ها: تمرکز غیرمتمرکز- تمرکز متمرکز - سازمان یابی فضایی - گره - چشم‌انداز غیرروستایی - ملک آباد

مقدمه

"توجه به نابرابریهای منطقه‌ای در قالب شاخصها، از جمله مهم‌ترین ابزارهای برنامه‌ریزی به شمار می‌رود که از طریق آن برنامه‌ریزان قادر به ارزیابی نتایج اجرای برنامه‌ها در بستر محدوده‌های جغرافیایی خواهند بود. (سند برنامه سوم توسعه، ۱۳۷۸: ۲۳۹)

از دیدگاه برنامه‌ریزی روستایی ایجاد سلسله مراتب روستایی و انتخاب مراکز بهینه روستایی، به عنوان کانونهای انتقال و پخش رشد و توسعه در بین نقاط روستایی با عنوان راه‌برد "تمرکز غیرمتمرکز" (Decentralized Concentration) شناخته می‌شود. راهبردی که در آن از طریق ایجاد کانونهای متعدد رشد یا به عبارت دیگر ایجاد تمرکز محدود از قطبی شدن و پیامدهای راهبرد "تمرکز متمرکز" (Centralized Concentration) که مهم‌ترین آنها ایجاد نابرابری بین مناطق است، پیشگیری می‌کند. (جمعه پور، ۱۳۸۷: ۱۰۲) در تعامل این دو با هم لازم است به مفهوم فضا نیز پرداخته شود که متشکل از شهر و روستا و ملحقات و ارتباطات آنهاست. در واقع امروزه، محیطهای انسان ساخت و روابط اجتماعی مؤثر بر آنها و همچنین روابط متقابلی که بین آنها رخ می‌دهد، موضوع تحلیل نقادانه و دقیق‌تری قرار گرفته است. (ژیلنیتس، ۱۳۹۳: پیشگفتار)

در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در کشورهای مختلف جهان، برنامه‌ریزی‌های مختلف فضایی در جهت تمرکززدایی و تعادل‌های ناحیه-ای به انجام رسید. این سیاست‌های فضایی عبارت‌اند از: ۱- تمرکززدایی و دگرگونی اقتصادی روستایی؛ ۲- تمرکززدایی و کنترل جمعیت؛ ۳- تمرکززدایی و کنترل شهرهای بزرگ؛ ۴- تمرکززدایی و نقش شهرهای کوچک؛ ۵- تمرکززدایی و ایجاد پایتخت‌های جدید؛ و ۶- تمرکززدایی فضایی و ایجاد شهرهای جدید. (جمعه پور، ۱۳۸۷: ۱۱۵)

از سویی بی‌توجهی به آثار فضایی خط‌مشی‌های اقتصادی در کشورها و عدم ارتباط منطقی بین توزیع و تخصیص سرمایه‌گذاریها با مکان و فضا و از طرف دیگر توزیع منابع و امکانات به صورت بخشی، آثار فضایی ناخواسته‌ایی را در پی داشته که از آن جمله می‌توان به عدم تعادل در توزیع امکانات و نابرابریهای درآمدی بین مناطق و گرایش به تمرکز در یک یا چند منطقه محدود اشاره کرد. (محمدزاده تیتکانلو، ۱۳۸۴: ۳۳)

در راستای این موضوع "مهاجرتهای روستا - شهری به عنوان یکی از پدیده‌های رایج در اکثر کشورهای جهان شناخته شده است. این شکل از مهاجرتها در ایران به علت تبدیل بسیاری از روستاها به شهر بوده است. امروزه شهرنشینی غالب اوقات بر سازماندهی فضایی روستاها پیشی گرفته است. یکی از اشکال این تغییر که در کالبد روستاها صورت گرفته، نحوه رشد و توسعه و تبدیل شدن آنها به روستا - شهرهایی است که از یک طرف بر سنن روستایی خود وفادار مانده‌اند و از سویی دیگر بسیاری از شئونات زندگی شهری را در خود پذیرا گشته‌اند. (قرخلو، کلانتری خلیل‌آباد و اسکندری نوده، ۱۳۸۷: ۵۳) به همین دلیل برای این که بتوان نقش مکانها و گره‌ها را در سلسله مراتب سکونتگاهی سازمان فضایی تعیین کرد باید بتوان ویژگی‌های آنها را در هر

سطح شناسایی کرد. در این خصوص شاید بتوان "اهم ویژگیهای شهرهای کوچک را چنین برشمرد:

– نسبت قابل توجهی از نیروی کار به ظاهر به فعالیتهای غیرکشاورزی مشغولند؛

– نقش اداری نسبتاً جزئی دارند و عموماً مرکز خدمات عمومی رده پایین هستند؛

– در تولید منطقه ای و ملی نقش نسبتاً جزئی دارند، اما به عنوان مرکز ارائه دهنده خدمات و کالا به ساکنین نواحی پیرامونی و نیز فراهم آوردن دسترسی به شبکه های حمل و نقل منطقه ای و ملی نقش مهمی دارند؛

– از طریق شهرهای کوچک، جمعیت مناطق روستایی بیشترین ارتباط را با مراکز تجمع خدمات عمومی دارند؛" (زبردست، ۱۳۸۳: ۳۶)

امروزه با تحولات گسترده اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژیک از جمله در زمینه حمل و نقل و راههای ارتباطی، روابط شهر و روستا بسیار گسترده و متنوع شده است. این روابط خود را به شکل جریان جمعیت، کالا، عقاید، سرمایه، اطلاعات و نوآوری نشان می دهد. به همین دلیل بسیار از تحولات و تغییرات در شهرها و روستاها ناشی از کم و کیف روابط بین آنهاست. بنابراین لازم است روابط شهری – روستایی در روند برنامه ریزی مورد توجه قرار گیرد. (هادیانی و رحیمی، ۱۳۹۴: ۱۲۵) به این جهت روابط و پیوندهای روستایی – شهری را می توان از دو منظر بررسی کرد:

الف) روابط متقابل فضایی: شامل جریانهای افراد، کالاها، سرمایه، اطلاعات، فناوری و حتی مواد زاید؛

ب) روابط متقابل بخشی: شامل فعالیتهای روستایی که در نواحی شهری به انجام می رسند یا فعالیتهایی که اغلب به عنوان شهری طبقه بندی می شوند (مانند صنعت و خدمات) اما در نواحی روستایی شکل می گیرند. براین مبنا سازمان یابی سکونتگاههای روستایی به طرق گوناگون با شهرها در ارتباط و پیوند قرار دارند. (Tacoli: ۱۹۹۸.۱۸)

طرح مسأله

به طور کلی دیدگاههای اولیه، نقش مراکز شهری جدید و کوچک را در توسعه روستایی و منطقه ای در درون الگوهای عمومی نظریه های مدرن، مطرح ساخته است. به همین جهت مراکز شهری کوچک به عنوان مراکزی که ابداعات و مدرن سازی را به جمعیت سکونتگاههای روستایی تراوش می کنند، فرض شده اند. (سرور، لاله پور، ۱۳۸۵: ۱۰) این مراکز هم باعث نابودی و به هم ریختگی و هم باعث بازسازی روابط در سازمان فضایی سکونتگاههای روستایی می شوند. از آنجا که برخی از مشکلات عمده برای برنامه ریزیهای محلی و منطقه ای به عنوان مشکلات کلان بروز می نماید، تمامی این مشکلات است که باعث تغییر در سیاستهای برنامه ریزی می شود. در این میان نباید فراموش کرد که یکی از ویژگی های جوامع توسعه یافته و همچنین یکی از شاخص های توسعه، عدم تمرکز شهرهاست. (قرخلو، حسینی امینی و رجایی، ۱۳۸۷: ۱۵) آرامش ملی در نتیجه اسکان معقول جمعیت

حاصل می شود و تا این آرامش به دست نیاید، دیگر برنامه ها از جمله برنامه های توسعه با شکست مواجه می شود. (زیاری، تقی اقدم، ۱۳۸۷: ۱۶) کشش و جذب سرمایه گذاریها، جریانات پولی و ارتباطی و آموزشی و غیره به نوسهرها، سازمان فضایی را دچار تغییراتی می سازد که صرفاً نمی توان به آن بسنده نمود. چرا که اراضی زراعی و باغی و یا سایر منابع طبیعی آن نیز به عنوان سطوحی از سازمان فضایی از چرخه اقتصادی خارج می شود و گاه مورد طمع شهرنشینان به جهت تغییر کاربری و سایر مطامع می شود. (فنی، ۱۳۸۲: ۴۳)

تئوری تمرکز غیرمتمرکز و یا ایجاد شهرهای جدید و کوچک، به عنوان یک راه حل در سالهای اخیر مورد توجه بسیاری از برنامه ریزان بوده است. (فنی، ۱۳۸۲: ۴۶) از طرفی "نوسهرهای کوچک و یا به عبارتی دیگر روستاهای بزرگی که در دهه گذشته تبدیل به شهر شده اند، با کمبود خدمات پشتیبان مواجه می باشند." (ابراهیم زاده، طیبی و شفیع، ۱۳۹۱: ۱۱۹) یکی از اساسی ترین و ابتدایی ترین اقدامات در رابطه با تقویت و بهبود شرایط زیست و جذابیت این شهرها، توجه به زیرساختها و امکانات توسعه ای در آنهاست. این در حالی است که در طرح آمایش سرزمین اسلامی ایران در خصوص این شهرها چنین آمده است: چون بافت اقتصادی این شهرها بیشتر مبتنی بر کشاورزی است، توسعه صنعتی این شهرها، بدون تقویت درآمد بخش کشاورزی ممکن است به این بخش لطمه وارد کند. (فنی، ۱۳۸۲: ۴۶) شهرهای جدید و کوچک و یا بهتر است گفته شود شهرهای میانی، به عنوان مکانهای مرکزی، بیشترین روابط را با سکونتگاههای روستایی حوزه نفوذ خود برقرار می سازند. در واقع شهرهای جدید و میانی راه حل مناسبی در جهت توسعه روستایی، کاهش مهاجرت از روستا به شهر و کاهش فاصله دریافت خدمات ضروری و مورد نیاز سکونتگاههای روستایی هستند. این شهرها می توانند با عملکرد خاص خود موجب بهره گیری استعدادهای و قابلیت های توسعه و تحرک منطقه ای شوند. (رهنمایی، شعبانی فرد، سراسکانرود، ۱۳۸۸: ۳۴)

امروزه، اکثر جمعیت شهری کشورهای در حال توسعه در شهرهای کوچک و میانی زندگی می کنند و جمعیت ساکن در نواحی روستایی با این شهرها رابطه نزدیکی برقرار کرده اند. (OWUSU، ۲۰۰۵: ۲۱) در نتیجه راهبرد عدم تمرکز غیرمتمرکز به واسطه ملاحظات محیطی، می تواند مقبولیت بسیار زیادی داشته باشد. برای مثال یکی از اهداف بلند مدت سند توسعه استان خراسان رضوی در خصوص شهرستان مشهد، واگذاری نقش های منطقه ای و درون استانی از کلانشهر مشهد به سایر شهرها به منظور تمرکززدایی از مشهد، کاهش بار خدماتی و فعالیت ها با هدف ایجاد تعادل و توازن درون منطقه ای و درون فضایی (البته نه در سطوح کوچک) است (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۸: ۳۰).

بنابراین با این دیدگاه، شهر کوچک ملک آباد با سابقه روستایی طولانی مدت در مقابل قدمت شهری بیش از یک دهه آن، در ۴۰ کیلومتری جنوب کلانشهر مشهد به عنوان یکی از شهرهای جدید و کوچک با همان نقش میانی، مورد توجه قرار گرفته است. لذا با این هدف، مطالعه فضا و تحولات سازمان فضایی ناشی از تمرکز غیرمتمرکز مورد نظر، در شهر ملک آباد و نقش آن در سازمان

فضایی سکونتگاههای روستایی پسرکرانه مورد توجه این مقاله می باشد.

از آنجا که در این مقاله، از اجزای سازمان فضایی، تنها گره ها (روستاها) مورد توجه است، تغییرات شکل گرفته در اجزای گره ها مانند کیفیت و کمیت ساخت و سازها، کیفیت فضای روستایی، تأثیرات در نحوه توزیع خدمات در روستاها، کشش و جذب ساکنان بومی و یا غیربومی در روستاها و تغییرات در نوع اشتغال و میزان درآمد مورد بررسی می باشد. تمرکز غیرمتمرکز شکل گرفته در قالب یک شهر جدید و کوچک باید نقش تسهیل گر، برای بهبود وضعیت شبکه ها و پیوندهای روستایی در سطح یک سازمان فضایی متعادل را داشته باشد.

به علاوه تغییرات به وجود آمده در هر یک از ارکان سازمان فضایی سکونتگاههای روستایی ناشی از توسعه شهرهای جدید (تمرکز غیرمتمرکز) می تواند سازمان فضایی جدیدی را تشکیل دهد که به استحکام روابط و ابقای ارکان سازمان فضایی سکونتگاههای روستایی بینجامد. تغییرات در سازمانیابی فضایی جدید سکونتگاههای روستایی نباید به ایجاد چشم اندازهای جدید غیرکشاورزی و غیرروستایی منجر شود. انتظار می رود در تقابل دو سویه شهرها و روستاها، تمرکز غیرمتمرکز ایجاد شده، منجر به پایداری و حفظ روستاها، توزیع فضایی جمعیت در گره ها و بهبود وضعیت ارتباطات و جریانات شود. البته در کلیت نظریه این باید رخ بدهد ولی این قاعده در همه جا به یک شکل نمی باشد. قاعدتا در نقاطی که از رونق بیشتری حتی برای شهر کوچک و میانی، وجود دارد، تقابل نقش ها بر یکدیگر یکسان بوده و در یک سو پیش می رود. اما زمانی که شهر کوچک از رونق چندان برخوردار نبوده، قاعدتا نقش اساسی خود را ایفا نمی نماید و حتی در جهت معکوس و برهم زدن ارکان سازمان فضایی سکونتگاههای روستایی خویش پیش می رود. بنابراین این مقاله به دنبال این خواهد بود که "چگونه تمرکز غیرمتمرکز (نوشهرها) بر توسعه گره ها (روستاها) در سازمان فضایی سکونتگاههای روستایی تأثیر می گذارد؟" مفاهیم و مبانی نظری

طبق دسته بندیهای جغرافیایی، یکی از این عرصه های زیستی، سکونتگاههای روستایی است. "سکونتگاههای روستایی پدیده های فضایی - مکانی می باشند که حاصل روابط متقابل انسانها با یکدیگر و با محیط هستند که علاوه بر کنش بین اجزای درونی (طبیعی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی - فضایی) در حال تقابل با سایر نظامها و نیروهای بیرونی قرار دارند. بنابراین هرگاه این روابط درونی و بیرونی به هر دلیل در تقابل با یکدیگر قرار گیرند به گونه ای که نظام و عملکرد این سازمان فضایی دچار اختلال گردد سکونتگاههای روستایی ناپایدار می گردد. ناپایداری سکونتگاههای روستایی علاوه بر تخریب منابع طبیعی، ویژگی های دیگری نظیر چشم انداز، میراث فرهنگی و تاریخی و سایر قابلیت های روستا را برای یک زندگی مطلوب همراه با ایمنی و رضایت مردم محلی را نیز در معرض تخریب قرار می دهد. این مسأله مهم است که "دگرگونی در بافت و کالبد روستا به معنی توسعه روستایی و بهبود بافت نیست. بلکه ساماندهی در

کالبد و فضای روستا آن هم در صورتی که از درون روستا بجوشد نه براساس الگوهایی که از بیرون به درون روستا تزریق می‌شود؛ به عنوان یکی از عوامل تجدید حیات در روستا می‌باشد. بنابراین نگاه یک سویه از بیرون به درون روستا نه تنها باعث از خودبیگانگی روستائیان نسبت به بافت و تغییرات صورت گرفته در آن می‌گردد، بلکه با عدم مشارکت و مقاومت آنها نیز مواجه می‌شوند.

تنزل کیفیت این گونه سکونتگاهها با روند افزایش مهاجرت، کاهش جمعیت، فقر و نابرابری، از دست رفتن فرصتها، عدم توازن فضایی در سطح منطقه ای و سپس ملی، جهت برخورداری از امکانات و توزیع منابع روبه‌رو می‌گردند که در نهایت انحلال و ناپایداری این گونه سکونتگاهها را در پی خواهد داشت.

این را هم نباید از نظر دور داشت که، سازمان فضایی - کالبدی روستا از لحاظ طبیعی و غریزی دارای قلمروی مشخص با محیط پیرامونی خود می‌باشد که دارای آداب و حرمتی است که علاوه بر درهم آمیختگی فرم و فضا، فعالیت‌های روستایی را در خود دارد. روستاها با توجه به این که حاصل روابط انسان و طبیعت می‌باشند، همانند طبیعت مملو از تنوع و تفاوت هستند. به طوری که علاوه بر سادگی ظاهری، تفاوت‌های بسیاری را در خود جای داده‌اند و نمی‌توان دو فضای مشابه را یافت." (جوهری و رشتیان، ۱۳۹۱: ۱۳)

به علاوه " دستیابی به الگوی مناسب فضایی، که در آن سطوح مختلف سکونتگاهها در نظام سلسله مراتبی کارآمد در ارتباط متقابل با هم قرار گیرند، مستلزم شناخت دقیق ویژگیها و کارکردهای سکونتگاههاست. شناخت دقیق سکونتگاهها به ویژه در سطوح پایین سلسله مراتب یعنی روستاها که تعداد آنها افزایش یافته و تفاوت‌های آنها کم می‌شود، از اهداف برنامه ریزی مناطق روستایی به شمار می‌رود و می‌تواند به انتخاب درست مکانهای استقرار خدمات و کارکردها بینجامد." (جمعه‌پور، ۱۳۸۷: ۱۸۲)

استدلال ایده اندازه و فاصله گذاری سکونتگاههای انسانی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را می‌توان براساس تفاوت‌های اصول سازمان دهنده شبکه سکونتگاههای تبیین کرد و می‌توان به این وسیله توسعه اقتصادی را تقویت کرد. زیرا سلسله مراتب در هم تنیده مکانهای مرکزی، تجاری کردن کشاورزی، تبادل کالا و خدمات و پیوندهای روستا - شهر را بهبود می‌بخشد. از این رو یک سلسله مراتب سکونتگاههای انسانی یکپارچه عامل حیاتی در انتقال فضایی (Spatial Transmission)، توسعه اقتصادی و اجتماعی تلقی می‌شود. این الگو در کشورهای جهان سوم وجود نداشت، یعنی مراکز متوسط مجهز و مراکز سطح پایین در سلسله مراتب سکونتگاههای روستایی کشورهای در حال توسعه به چشم نمی‌خورد.

هدف از ایجاد نظام منسجم و سلسله مراتبی مکانهای مرکزی، تشویق برای تمرکززدایی (Deconcentration) فعالیت و خدمات اجتماعی به عنوان یکی از اهداف ایجاد نظام منسجم و سلسله مراتبی مکان های مرکزی بود تا مهاجرت‌های روستایی کاهش یابد و رشد سریع شهرها متوقف گردد.

به نظر جانسون و میسرا و چندتن دیگر، فاصله‌های اجتماعی و اقتصادی میان روستا و شهر زیاد است و این فاصله فقط با ظهور اجتماعات روستا - شهری که از نظر اجتماعی نزدیک به روستاها اما از نظر اقتصادی و سازمان یافتگی بیشتر شبیه شهرها باشند، قابل کاهش است. فکر و ایده مراکز رشد روستایی از بطن مطالعات پیرامون قطبهای رشد گرفته شد. تمرکز و اشباع کانونهای توسعه یافته و در نتیجه ناهم‌هنگی در ساختار جامعه، فضاها، متروکه و عقب مانده در مقابل فضاها توسعه یافته و در مواردی اشباع شده، گسسته شدن پیوند افقی سکونتگاهها در فضای ملی به دلیل عدم توزیع یکنواخت قطبهای رشد و گسیخته شدن سلسله مراتب سکونتگاهها از جمله پیامدهای الگوی توسعه مبتنی بر قطب رشد بوده است. میسرا معتقد است جوامع روستایی برای رفع نیازهای تجاری کشاورزی خود به شهرهای کوچک نیازمندند. بنابراین لازم است به جای ایجاد مراکز بزرگ شهری و مجتمع‌های صنعتی سرمایه‌بر، مراکز کوچک و متوسط بوجود آید. ایده مراکز رشد به معنای ایجاد تمرکز در سطح محدودتر و سطوح پایین‌تر سلسله مراتب سکونتگاههاست. به عبارت دیگر میسرا از ۳ شکل توزیع سطح توسعه یعنی: تمرکز کامل، عدم تمرکز کامل و تمرکز غیرمتمرکز یا محدود، شق سوم را به عنوان راهبرد مناسب برمی‌گزیند؛ زیرا معایب دو گزینه دیگر مانند تمرکز رشد و توسعه قطبی یا پراکنندگی رشد را ندارد و از نظر مکانی نیز با ایجاد نظامی از کانونهای رشد که بر حسب سلسله مراتب بوده، همه نقاط جمعیتی به اندازه کافی رشد و توسعه می‌یابند. (میسرا، ۱۳۵۳: ۴۲) آنچه که سکونتگاههای شهری و روستایی موجود در یک سازمان فضایی را به یکدیگر ارتباط می‌دهد، مجموع فعالیتها و جریان کالا، مردم و خدماتی است که از طریق شبکه‌های ارتباطی با یکدیگر پیوند دارند. (مولزاده، ۱۳۷۷: ۷)

بنابراین مجموعه سکونتگاههای کوچک و بزرگ موجود در یک فضای جغرافیایی همراه با تنوع و گستره فعالیتها وابسته به این سکونتگاهها و روابط اجتماعی - اقتصادی بین آنها که از طریق شبکه‌های ارتباطی و بستر زمان - مکان برقرار می‌شود، تشکیل یک سازمان فضایی را می‌دهد. در سازمان فضایی ۳ رکن عمده و اساسی قابل ملاحظه می‌باشد که عبارتند از: مکان مرکزی، حوزه نفوذ یا منطقه پیرامونی، کنش متقابل بین سکونتگاهی. "تعمق در نظام تحول و تکامل عناصر و ساختهای هر فضای جغرافیایی در سطح و مقیاس مشخص در گذر زمان، مبین فرایند تکوین سازمان فضایی می‌باشد." (مولزاده، ۱۳۷۷: ۸)

دکتر حسین شکویی اجزای سازمان فضایی را چنین تقسیم بندی نموده است:

۱- نقاط یا گره‌ها (مکان مرکزی) شهرها، روستاها، نواحی صنعتی؛ ۲- شبکه‌ها یا پیوندها: راهها و مسیرها، خیابانها، اتوبانها، کانالها، خطوط لوله و غیره؛ ۳- لکه‌ها یا سطوح (حوزه نفوذ) اراضی کشاورزی، جنگلها و غیره؛

گره‌ها مکانهای مرکزی هستند که از طریق حمل و نقل، ارتباطات و سایر عوامل به هم متصل می‌شوند. مکانهای مرکزی فاصله‌های مختلفی از یکدیگر دارند، بنابراین وسعت حوزه نفوذ آنها نیز

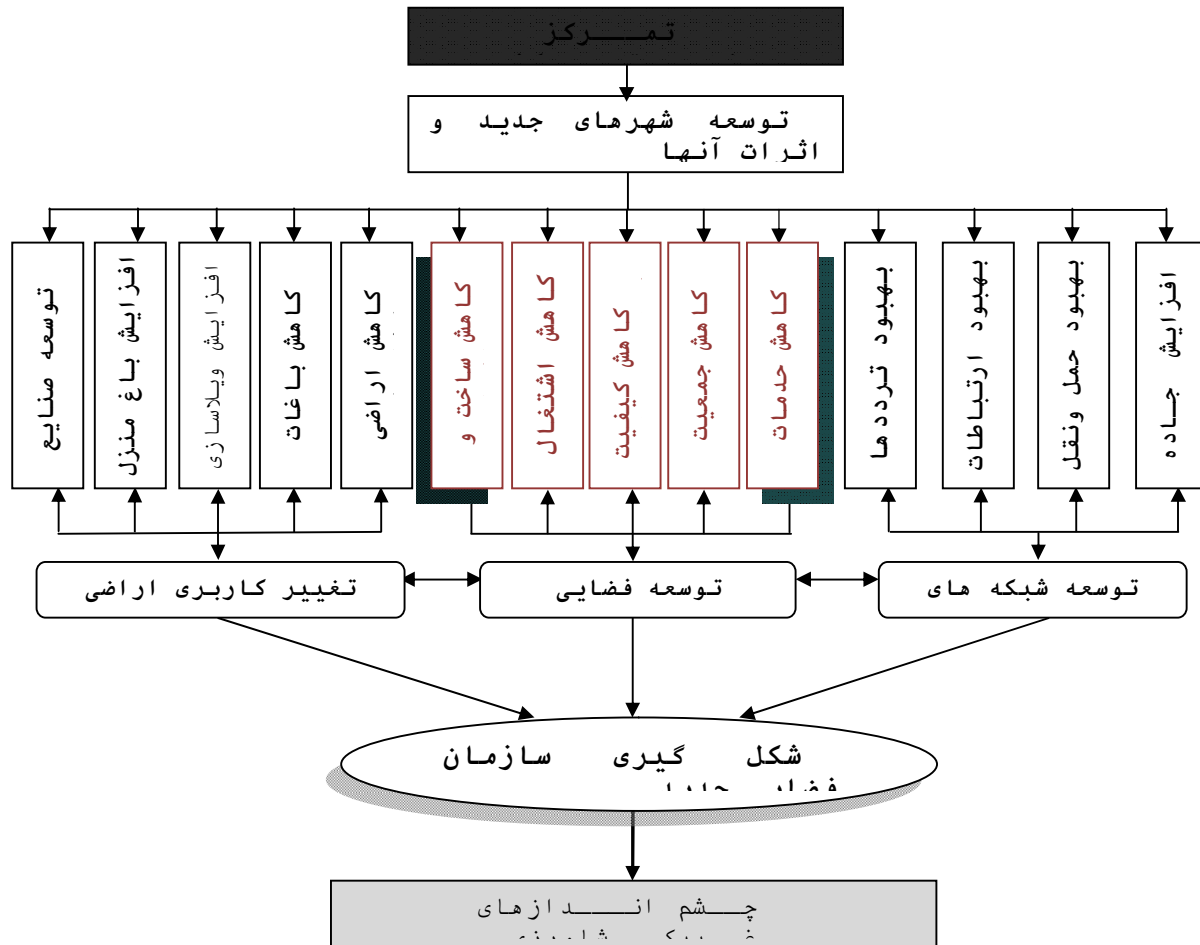
فرق می‌کند. گره‌های بزرگتر، حوزه نفوذ وسیعی دارند و گره‌های کوچکتر حوزه نفوذ کوچک دارند. غالباً شش رده مراتب آنها به این صورت است: ۱. قطب رشد؛ ۲. مراکز رشد، ۳. نقاط رشد، ۴. مراکز خدماتی، ۵. روستاهای مرکزی، ۶. روستا؛ (شکویی، ۱۳۸۶: ۲۶۷)

از آنجا که موضوع مقاله حاضر، نحوه تأثیر شهرهای جدید بر توسعه گره‌ها در سازمان یابی فضایی سکونتگاههای روستایی است؛ "تجدید سازمان فضایی از طریق بازساخت گره‌ها و پیوند حوزه‌های نفوذ آن صورت می‌گیرد، که همان برنامه‌ریزی چند سطحی می‌شود و عدم مرکزیت متمرکز در فعالیتهای انسان جایگزین آن می‌گردد و سازمان بازساخت شده و به صورت سازمان فضایی برنامه‌ریزی چند سطحی ظاهر می‌گردد. بنابراین مجموعه سکونتگاههای کوچک و بزرگ موجود در یک فضای جغرافیایی همراه با تنوع و گستره فعالیتهای وابسته به این سکونتگاهها و همچنین روابط اجتماعی - اقتصادی بین آنها که از طریق شبکه‌های ارتباطی و بستر زمان - مکان برقرار می‌شود، تشکیل سازمان فضایی را می‌دهد." (رضوانی، ۱۳۸۱: ۵۰) الگوهای اشغال زمین به وسیله انسان، غالباً در جوامع جدید تغییر می‌یابد. تغییرات از یک یا چند مکان منشاء می‌گیرد و از طریق مسیرهای حرکت، گره‌های ارتباطی روی شبکه‌ها و یا در طول سطح به بخشهای دیگر می‌رسد. این مسیر تغییر در مکان و زمان به عنوان پخش در فضای جغرافیایی مطرح می‌شود." (رضوانی، ۱۳۸۱: ۵۵)

همچنان که مطالعات نشان می‌دهد، تغییرات شرایط اجتماعی و اقتصادی و تکنولوژیک می‌تواند اثری اساسی روی عملکرد فعال الگوی سکونتگاه داشته باشد. علاوه بر این واضح است اتخاذ تصمیمات محلی براساس اطلاعات پایه ناقص موجب خطا می‌شود و در نتیجه حقیقت الگوهای سکونتگاه از تصمیمات صحیح خارج می‌شود. (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۲۰۲) به همین دلیل است که "شبکه شهری در کشورهای پیشرفته صنعتی به علت وجود عملکردها و فعالیتهای در سلسله مراتب شهرهای مختلف و یکنواختی و همگونی نسبی امکانات اقتصادی - اجتماعی و فضایی به صورت کلهکسانی است اما در کشورهای در حال توسعه به دلیل تمرکز زیرساختها و امکانات در شهرهای بزرگ، اهمیت شهرهای میانی و کوچک کم‌رنگ و باعث شکل‌گیری شبکه شهری زنجیره ای گشته است." (نظم فر و همکار، ۱۳۹۱: ۲۱) به همین دلیل تجمع، تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیتهای اقتصادی در چند قطب، جمعیت و امکانات حوزه نفوذ را به صورت مداوم جذب کرده و موجب عدم تعادل گسترده ای در نظام سکونتگاهی شده است. تمرکز در چند نقطه شهری بزرگ و ادامه روند مهاجرت‌های بی رویه و فاصله روزافزون بین شهرهای بزرگ و کوچک و جدید به عدم تعادل نظام سلسله مراتب شهری منجر شده و خلاء جمعیتی و کارکردی آشکاری در سطوح میانی کانونهای شهری پدید آورده است" (مرصوصی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۳) که قاعدتاً نظم فضایی سکونتگاههای روستایی را نیز بر هم زده است و با تغییراتی که در این بین رخ داده است بسیاری از جریان‌ات و مبادلات از سوی روستاها به شهرهای میانی از بین رفته و مستقیماً به شهرهای بزرگ اتصال یافته است. گسترش جاده‌های ارتباطی و وسایل جمعی نیز مزید

بر علت بوده و باعث شده سلسله مراتب سکونتگاهی در نظام فضایی کارکرد درست و منطقی و براساس برنامه نداشته باشند.

شکل شماره (۱): مدل مفهومی تحقیق

منطقه مورد مطالعه شهرستان مشهد دارای ۳ بخش، مرکزی به مرکزیت کلانشهر مشهد، احمدآباد به مرکزیت شهر ملک آباد و رضویه به مرکزیت شهر رضویه می‌باشد.

بخش احمدآباد در جنوب غربی کلانشهر مشهد واقع شده و در مسیر جاده ارتباطی شهرستان مشهد به شهرستانهای نیشابور و تربت حیدریه است. این بخش دارای دو دهستان سرجام به مرکزیت شهر ملکآباد و دهستان پیوه ژن به مرکزیت روستای امام تقی می‌باشد. مراکز هر دو دهستان به لحاظ موقعیت ارتباطی از جاده اصلی یعنی اتوبان باغچه فاصله داشته و در پهنه جغرافیایی کوهستانی و دشتی واقع شده است. غرب این بخش که با شهرستانهای طرقله - شاندیز و نیشابور همجوار می‌باشد، کوهستانی است؛ ولی سمت شرق و جنوب در مجاورت شهرستانهای فریمان و تربت حیدریه، دشتی است.

طبق سرشماری سال ۱۳۹۵ از مجموع ۵۸ نقطه سکونتگاهی در بخش احمدآباد، ۵ نقطه خالی از سکنه بوده و ۵۳ نقطه دارای جمعیت

بوده است. ۲۷ نقطه سکونتگاهی اعم از آبادیها و روستاها در دهستان سرجام و ۲۶ نقطه سکونتگاهی در دهستان پیوه ژن می‌باشد و فقط یک نقطه شهری یعنی شهر ملک آباد در این بخش وجود دارد. (مرکز آمار ایران)

این بخش از نظر موقعیت نسبی با شهرستانهای نیشابور، تربت

حیدریه و طرقله و شاندیز هم‌جوار می‌باشد. به لحاظ کلی

- ✘ از شمال: با بخش مرکزی شهرستان مشهد؛
- ✘ از شرق: با بخش مرکزی شهرستان فریمان؛
- ✘ از جنوب: با بخش جلگه رخ شهرستان تربت حیدریه؛
- ✘ از غرب: با بخش زبرخان شهرستان نیشابور؛
- ✘ و از شمال غرب با بخش طرقله شهرستان طرقله - شاندیز (شکل ۲)

با توجه به جاده ارتباطی و مواصلاتی این قسمت از شهرستان مشهد، دسترسی به کلیه شهرستانهای مذکور و حتی نقاط دورتر به راحتی امکان پذیر می‌باشد. حتی این بخش در محل روستای رباط سفید به بخش کدکن شهرستان تربت حیدریه ارتباط می‌یابد. راه آهن مشهد - تهران تقریباً از میان بخش احمدآباد عبور می‌کند و از محل روستای دیزبالا سفلی از بخش خارج می‌شود و به سمت شهر نیشابور امتداد می‌یابد.

اکثریت راههای دسترسی روستاهای بخش آسفالت می‌باشد ولی مسیرهای مالرو و خاکی نیز دارد، ولی راههای آسفالته باعث سهولت در دسترسی به مراکز بالاتر می‌باشد. شکل (۲) تقسیمات سیاسی شهرستان مشهد و بخش احمدآباد را نشان می‌دهد.

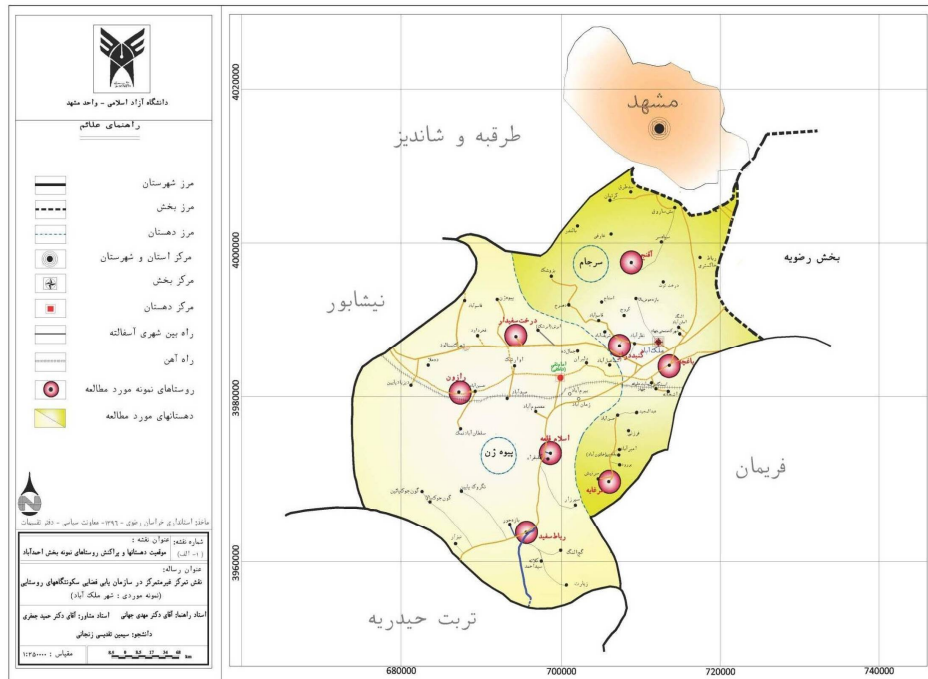
جدول شماره (۱) تقسیمات سیاسی بخش احمدآباد، سال ۱۳۹۵

تعداد روستاهای دارای سکنه	تعداد شهر	مراکز سیاسی	بخش		فاصله از مرکز شهرستان	مراکز سیاسی	سطح تقسیمات	
			سرجا م	دهستان ن			احمد آباد	بخش
۲۷	۱	شهر ملک آباد	سرجا م	دهستان ن	۴۰	شهر ملک آباد	احمد آباد	بخش
۲۶	-	روستای امام تقی	پیوه ژن					
۵۳	۱						جمع	

مأخذ: استانداری خراسان رضوی، ۱۳۹۶: معاونت سیاسی، دفتر تقسیمات سیاسی؛

موقعیت ریاضی بخش احمدآباد وسعتی معادل ۱۵۹۶/۱ کیلومترمربع دارد که دهستان پیوه ژن ۹۳۵/۶ کیلومترمربع و دهستان سرجام ۶۶۰/۶ کیلومترمربع می‌باشد. این بخش به لحاظ ریاضی در شمالی ترین نقطه دارای طول جغرافیایی ۵۹ درجه و ۴۰ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۶ درجه و ۱۲ دقیقه و در جنوبی ترین نقطه دارای طول جغرافیایی ۵۹ درجه و ۱۵ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۴۳ دقیقه می‌باشد. همچنین این بخش در شرقی ترین نقطه دارای طول ۵۹ درجه و ۴۵ دقیقه و عرض ۳۶ درجه و ۲ دقیقه، در غربی

ترین نقطه دارای طول ۵۹ درجه و ۱۵ دقیقه و عرض ۳۶ درجه می-باشد. می‌باشد. (شکل شماره ۲)

شکل شماره (۲) نقشه موقعیت محدوده مورد نظر و توزیع فضایی روستاهای نمونه در بخش احمدآباد شهرستان مشهد جدول شماره (۲) موقعیت ریاضی و مساحت بخش احمدآباد (پاپلی یزدی، ۱۳۸۸ و آمارنامه استان خراسان رضوی سال ۱۳۹۱)

مساحت (کیلومتر مربع)	موقعیت ریاضی												نام بخش			
	غرب			شرق			جنوب			شمال						
	۰	۱	۲	۰	۱	۲	۰	۱	۲	۰	۱	۲				
۱۵۹۶۶/۱	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	احمدآباد
	۳	۰	۵	۱	۳	۰	۰	۴	۳	۰	۵	۱	۲	۱	۵	
	۶	۹	۵	۶	۲	۹	۵	۳	۳	۵	۹	۶	۲	۹	۰	

ارتفاع از سطح دریا در شمالی ترین نقطه بخش ۹۸۶ متر، در شرقی ترین نقطه ۱۰۵۰ متر، در غربی ترین نقطه ۱۹۵۰ متر و در جنوبی ترین نقطه ۱۹۷۰ متر می‌باشد. با توجه به این ارتفاعات از غرب به شرق و از جنوب به شمال از ارتفاع این بخش کاسته می‌شود و نشان دهنده دو عرصه طبیعی کوهستانی و دشتی مقابل هم است. اختلاف ارتفاع شرق و غرب بخش ۹۰۰ متر و اختلاف ارتفاع شمال و جنوب ۹۸۴ متر است و شیب کلی جنوبی - شمالی است.

مواد و روش انجام تحقیق

مقاله حاضر که منتج از رساله دکتری نگارنده است، از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش، توصیفی- تحلیلی (Analytical - descriptive Methods) می‌باشد و برای گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و از سایت‌های آماری استفاده شده است. شیوه گردآوری داده‌های میدانی از طریق پرسشنامه بوده است. در داخل روستاهای نمونه نیز، پرسشگری به روش سیستماتیک بوده است.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون‌ها و روشهای آماری مختلف استفاده شده که به توزیع پرسشنامه‌ها در سطح روستاها بستگی داشته است. نوع سؤالات در پرسشنامه از نوع لیکرت (طیفی‌هایی از کم تا خیلی زیاد) است و هر گویه با توجه به اعتبارش به همراه میانگین و انحراف معیار و سطح معناداری آزمون کی دو بررسی شده است. در پرسشنامه‌ها با پاسخهای طیفی عدد ۳ به عنوان میانگین در نظر گرفته شده است (یا از طریق جمع شماره‌ها و تقسیم بر تعداد ۵ و یا از طریق این که عدد میانی ۳ است) نشان دهنده توافق بیشتر است. بنابراین براساس آزمون کروسکال - والیس در تجزیه و تحلیل داده‌ها با این آزمون با حجم نمونه کمتر از ۳۰ به نتایج ناپارامتری می‌رسد که از دلایل عدم مطلوبیت است.

در آزمون ویلکاکسون با توجه به آماره آزمون t و مقدار p (تقسیم بر ۲) مشخص شده که به مقدار d در فرمول کوکران باز می‌گردد (تفاضل نسبت واقعی صفت در جامعه با میزان تخمین محقق برای وجود آن صفت در جامعه) که حداکثر آن ۰/۰۵ است. رتبه‌های کمتر از ۳ و بیشتر از ۳ به آیتم‌ها داده می‌شود و تأثیر هر یک با توجه به نتایج آن مشخص می‌شود.

در آزمون کلموگراف - اسمیرنوف، حجم نمونه‌های کمتر از ۳۰ پرسشنامه در برخی روستاهای نمونه، به حد نرمال نزدیک می‌شوند و از آنالیز واریانس یک طرفه به منظور مقایسه میانگین مؤلفه‌ها، استفاده می‌شود.

برای اثبات فرضیه نیز با توجه به داده‌ها، فرضیه صفر فرضی در نظر گرفته می‌شود که مبنی بر نرمال بودن داده‌هاست. اگر این فرضیه رد شود، فرضیه اصلی تأیید می‌شود.

برای انتخاب روستاهای نمونه ابتدا روستاهای بخش مورد مطالعه براساس جمعیت در جدولی طبقه بندی شده و سپس براساس فراوانی هر طبقه در مجموع ۱۵ درصد از کل روستاها به صورت تصادفی انتخاب که براساس شکل (۴) تنظیم شده است.

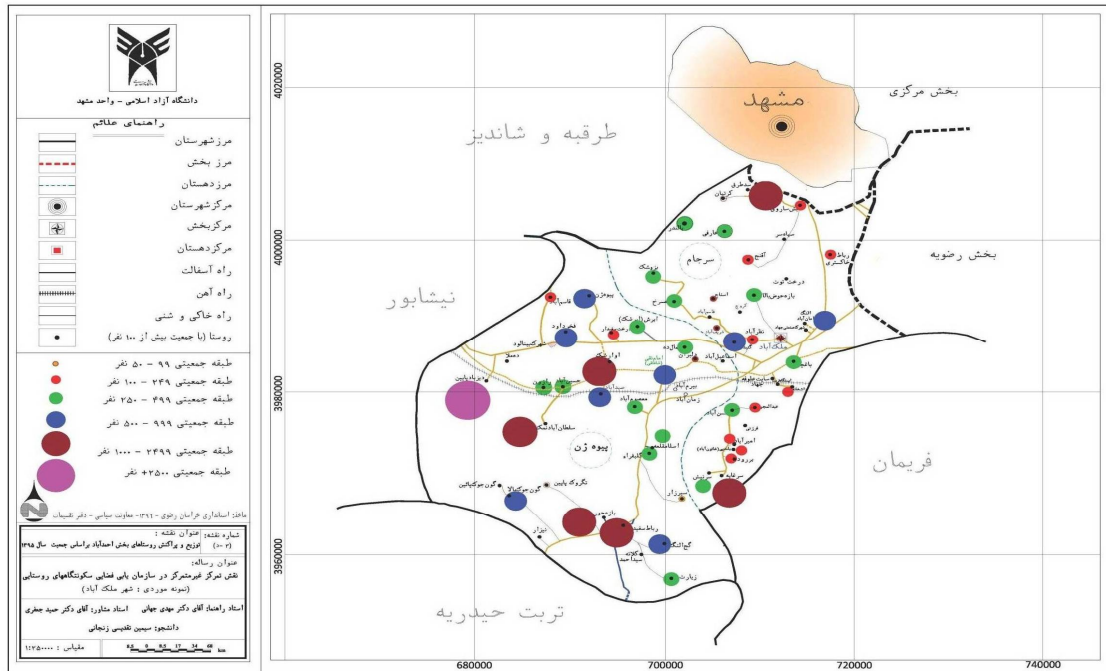
برای انتخاب حجم نمونه از معادله کوکران استفاده شده است. ابتدا با انجام پیش آزمون، واریانس آزمون محاسبه و با قراردادن آن در معادله حجم نمونه $n = 280$ تعیین گردیده که به تناسب خانوار روستاهای نمونه بین آنها تقسیم شده است.

جدول شماره (۳) طبقه بندی روستاهای محدوده مورد مطالعه

ردیف	جمعیت	تعداد روستاها	تعداد روستاهای نمونه	نام روستاهای نمونه
۱	کمتر از ۱۰۰ نفر	۱۱	۰	-
۲	۱۰۰ - ۲۴۹ نفر	۱۱	۲	آقنچ- درخت سپیدار
۳	۲۵۰ - ۴۹۹ نفر	۱۶	۳	رازان - باغچه - اسلام قلعه
۴	۵۰۰ - ۹۹۹ نفر	۸	۱	گنبد دراز
۵	۱۰۰۰ - ۲۴۹۹ نفر	۷	۱	سرغایه - رباط سفید
۶	۲۵۰۰ نفر و بیشتر	۱	۰	-
	جمع	۵۳	۸	-

جدول شماره (۴) جدول توزیع تعداد پرسشنامه های خانوار در روستاهای نمونه

ردیف	نام روستا	تعداد خانوار سال ۱۳۹۵	تعداد جمعیت سال ۱۳۹۵ (نفر)	تعداد پرسشنامه خانوار	توضیحات	فراوانی طبقه
۱	آقنچ	۳۴	۱۰۰	۱۱	طبقه جمعیتی ۲۴۹ - ۱۰۰ نفر	۱۱
۲	درخت سپیدار	۶۱	۱۹۱	۱۱	طبقه جمعیتی ۲۴۹ - ۱۰۰ نفر	۱۱
۳	رازان	۸۵	۲۹۱	۱۶	طبقه جمعیتی ۴۹۹ - ۲۵۰ نفر	۱۶
۴	باغچه	۱۲۲	۴۵۱	۲۵	طبقه جمعیتی ۴۹۹ - ۲۵۰ نفر	۱۶
۵	اسلام قلعه	۱۴۵	۴۷۱	۲۶	طبقه جمعیتی ۴۹۹ - ۲۵۰ نفر	۱۶
۶	گنبد دراز	۲۳۶	۸۰۳	۴۵	طبقه جمعیتی ۹۹۹ - ۵۰۰ نفر	۸
۷	سرغایه	۳۶۱	۱۰۸۶	۶۰	طبقه جمعیتی ۲۴۹۹ - ۱۰۰۰ نفر	۶
۸	رباط سفید	۴۴۷	۱۵۴۴	۸۶	طبقه جمعیتی ۲۴۹۹ - ۱۰۰۰ نفر	۶
	جمع	۱۴۹۱	۴۹۳۷	۲۸۰	-	-

(۰.۶۳)

ابعاد	مؤلفه	شاخص	گویه
گره	مساحت	توسعه فضا	بزرگ و کوچک شدن وسعت روستاها
		محیط زیست (کیفیت)	بهسازی فضای روستا (روشنایی، آسفالت و ...)
	جمعیت	تغییرات جمعیت روستاها	افزایش یا کاهش جمعیت روستاها
		کنترل مهاجرتها	مهاجرین خارج شده
	افراد غیربومی	تعداد ساکنین غیربومی	افراد غیربومی ساکن شهر
		بازگشت افراد به موطن شان	افراد غیربومی ساکن روستا
		تعداد (کمیت)	علت و مدت زمان سکونت افراد غیربومی
	ساخت و سازهای درونی	تعداد (کمیت)	افزایش تعداد منازل مسکونی روستا
		ساخت و سازها (کیفیت)	نوع مصالح به کاررفته در ساخت و سازها
	اشتغال	بهبود وضعیت مشاغل موجود	تعداد (کمیت)
کیفیت			میزان درآمد و تغییرات آن در روستاها
		بهبود وضعیت مشاغل موجود	ایجاد مشاغل وابسته به مشاغل

زمینه‌ای مانند صنایع دستی، گلخانه‌ای و خدماتی	جدید		
تغییرات در سطح اراضی زراعی دایر	تبدیل اراضی زراعی به غیرزراعی	تغییر کاربری‌ها	سطح
تغییرات در سطح اراضی زراعی به دامداری و پرورش طیور			
تغییرات در سطح اراضی زراعی به باغ			
فضاهای استراحتگاهی بر روی اراضی زراعی			
تغییرات در سطح باغات دایر	تبدیل اراضی باغی به غیر باغی		
تغییرات در سطح اراضی	تبدیل اراضی غیرزراعی	درآمد	سطح
تغییرات در سطح اراضی واگذار شده به صنعت			
ویلاها و باغ منزل‌های بلافصل روستا			
درآمد روستائیان	تغییرات کمی	درآمد	سطح
قیمت اراضی کشاورزی			
تغییر کشت اقلام زراعی			
بهبود کیفیت وضعیت جاده‌ها	تغییرات کیفی و کمی	جاده‌ها	شبکه
افزایش تعداد جاده‌های عبوری			
افزایش رفت و آمد روستائیان به شهر جدید	تردها	حمل و نقل و تردد	شبکه
بهبود وضعیت حمل و نقل عمومی روستاها	حمل و نقل		
گسترش شبکه‌های تلفن، پست بانک و اینترنت	خدمات ارتباطی	شبکه‌های ارتباطی	شبکه
عرضه محصولات کشاورزی در شهر جدید	خدمات پشتیبانی	تبادلات و مراجعات	
خرید نهاده‌های زراعی از شهر جدید			
افزایش شبکه‌های بهداشت و درمان	خدمات درمانی	سایر خدمات	شبکه
ارتقاء مدیریت محلی روستاها	اداری		

پایایی پرسشنامه

برای اطمینان از پایایی پرسشنامه طبق جدول شاخص‌های مربوط به ابعاد سؤالات بررسی شده و آلفای کرونباخ و آلفای کرونباخ (Cronbach's Alpha) یا قابلیت اعتماد است. "آزمون آلفای کرونباخ (Cronbach's Alpha) یا قابلیت اعتماد یا پایایی پرسشنامه یک آزمون آماری است که حاصل آن یک ضریب به نام آلفای کرونباخ می‌باشد. برای آزمون قابلیت اعتماد و یا پایایی (Reliability) پرسشنامه ای که به صورت طیف لیکرت طراحی شده و جوابهای آن چند گزینه ای می‌باشد، به کار می‌رود. لی کرونباخ برای برآورد درونی این نوع آزمونها یا مقیاسهایی که پاسخ درست یا غلط ندارند براساس روش کدور - ریچاردسون فرمول دیگری برای برآورد اعتبار پیشنهاد کرد که به آن روش آلفای کرونباخ می‌گویند. ضریب کرونباخ آلفا برای سنجش میزان تک بعدی بودن نگرشها، قضاوتها و سایر مقولاتی که اندازه گیری آنها آسان نیست به کار می‌رود.

کرونباخ

آلفای

فرمول

$$\alpha = \frac{K}{K-1} \left(1 - \frac{\sum_{i=1}^k \partial_i^2}{\partial^2} \right)$$

در این رابطه K تعداد پرسشنامه و ∂_i^2 واریانس هر پرسش و ∂^2 واریانس کل پرسشهاست.

• هر قدر همبستگی مثبت بین سؤالات بیشتر شود، میزان آلفای کرونباخ بیشتر خواهد شد و بالعکس. هر قدر واریانس میانگین سؤالات بیشتر شود آلفای کرونباخ کاهش پیدا خواهد کرد. (قاسمی، ۱۳۸۴: ۱۵۸)

• افزایش تعداد سؤالات تأثیر مثبت یا منفی (بسته به نوع همبستگی بین سؤالات) بر میزان آلفای کرونباخ خواهد گذاشت. افزایش حجم نمونه، باعث کاهش واریانس میانگین سؤالات و در نتیجه باعث افزایش آلفای کرونباخ خواهد شد.

جدول شماره (۶) میزان پایایی و ضریب آلفای کرونباخ

ضریب آلفای کرونباخ	پایایی درونی
$\alpha \geq 0.9$	عالی
$0.9 > \alpha \geq 0.8$	خوب
$0.8 > \alpha \geq 0.7$	قابل قبول
$0.7 > \alpha \geq 0.6$	مورد سؤال
$0.6 > \alpha \geq 0.5$	ضعیف
$\alpha < 0.5$	غیرقابل قبول

تعداد متغیرها به تعداد سؤالات پرسشنامه وابسته می باشد (که هر دسته سؤال که دارای گزینه های همسان و مساوی داشته باشند باید به طور جداگانه آزمون شوند. مثلا سؤالات ۵ جوابه با هم و ۳ جوابه با هم)، ترتیب گویه ها (از نظر امتیاز سؤالات) برای ضریب کرونباخ مهم نیست. چون این ضریب براساس واریانس محاسبات را انجام می دهد که در آن تعداد گویه ها، واریانس جمع نمره های هر پاسخگو و واریانس نمرات مربوط به گویه شماره ۱ است. " (قاسمی، ۱۳۸۴: ۱۵۹)

با این روش می توان به شاخصهای بهتری در هر دسته از سؤالات رسید.

جدول شماره (۷) بررسی پایایی پرسشنامه براساس ابعاد و شاخص های تعیین شده در سؤالات پرسشنامه روستاهای نمونه

بعد	شاخص	محدوده سؤالات	تعداد سؤالات	آلفای کرونباخ
کشاورزی	اشتغال	۱-۵	۵	۰٫۶۹۹
	بازاریابی	۶-۷	۲	۰٫۲۷۵
	درآمد	۸-۱۰	۳	۰٫۷۱۷
	سرمایه گذاری	۱۱-۱۳	۳	۰٫۴۹۵
کشاورزی		۱-۱۳	۱۳	۰٫۴۴۹
صنعت	اشتغال	۱۴-۱۹	۶	۰٫۶۸۸

۰/۱۲۰	۲	۲۰-۲۱	سرمایه گذاری	
۰/۷۲۰	۳	۲۲-۲۴	رشد صنعت	
۰/۲۹۰	۲	۲۵-۲۶	درآمد	
۰/۸۲۸	۱۳	۱۴-۲۶	صنعت	
۰/۳۵۱	۳	۲۷-۲۹	توسعه زیرساخت ها	خدمات
۰/۶۳۶	۴	۳۰-۳۳	اشتغال	
۰/۸۴۱	۳	۳۴-۳۶	درآمد	
۰/۸۰۳	۲	۳۷-۳۸	سرمایه گذاری	
۰/۴۵۰	۲	۳۹-۴۰	بازاریابی	
۰/۸۶۵	۱۴	۲۷-۴۰	خدمات	
۰/۹۱۶	۴۰	۱-۴۰	کل پرسشنامه	

روایی تحقیق از طریق مراجعه به نظر کارشناسان و جدول ابعاد شاخصها مورد تأیید قرار گرفته است. در نهایت امر با توجه به مدل مفهومی، ایجاد شهرهای جدید که به عنوان تمرکز غیرمتمرکز قلمداد می شود، تأثیراتی بر توسعه گره ها و روستاها در پسرانه روستایی در قالب سازمان فضایی سکونتگاههای روستایی دارد. می توان از شکل گیری شهرهای جدید و یا ارتقاء روستاهای بزرگ به شهر، این انتظار را داشت که تعادلی را در امر توزیع خدمات، افزایش ارتباطات به معنای عام آن و قدرت نگه داشت جمعیت در سکونتگاههای روستایی ایجاد نماید. در صورت ایفای نقش اصلی در این روند، سازمان فضایی جدیدی شکل گرفته می شود و تغییری در چشم اندازهای غیرکشاورزی باعث می گردد.

بحث و برآزش داده های تحقیق الف) بررسی گره به تفکیک شاخص ها و مؤلفه ها در این بخش به بررسی بهبود حاصل شده در شاخص ها و مؤلفه های در نظر گرفته شده در سطح گره پرداخته می شود، ابتدا به کمک آزمون ویلکاکسون، میانه شاخص ها با عدد ۳ مقایسه می شود، سپس مؤلفه های تغییرات گره به کمک آزمون t با عدد ۳ (عدد وسط طیف لیکرت ه تایی) مورد مقایسه قرار می گیرد. در ادامه تغییرات به تفکیک روستاهای مورد مطالعه نیز مورد بررسی قرار می گیرد.

– بررسی گره در مقیاس شاخص ها با توجه به این که شاخص های مورد مطالعه هریک شامل یک سوال می باشد و دارای مقیاس ترتیبی است، از آزمون ویلکاکسون برای مقایسه میانه هر شاخص با عدد ۳ (عدد وسط طیف لیکرت ه تایی) بهره گرفته می شود، نتایج این آزمون در جدول شماره (۸) درج شده است.

جدول شماره (۸) نتایج مقایسه میانه شاخص های مربوط به گره با عدد ۳ توسط آزمون ویلکاکسون

مؤلفه	سوالات	داده های	تعداد	مجموع رتبه	آماره آزمون	p- مقدار	نتیجه
مساحت	افزایش وسعت روستا	بیشتر از ۳	۷۳	۶۱۶۳٫۵	-۰٫۰۷۲	۰٫۹۴۳	در حد متوسط
		کمتر از ۳	۸۴	۶۲۳۹٫۵			
		برابر ۳	۱۲۳	-			
مساحت	بهبودی فضای روستایی	بیشتر از ۳	۸۱	۴۹۵۱٫۵	-۳٫۸۵۸	۰٫۰۰۰	بیشتر از متوسط
		کمتر از ۳	۳۸	۲۱۸۸٫۵			
		برابر ۳	۱۶۱	-			
مساحت	خدمات ارتقاء عمومی	بیشتر از ۳	۱۴۴	۱۲۸۹۱٫۵	-۸٫۶۸۵	۰٫۰۰۰	بیشتر از متوسط
		کمتر از ۳	۲۹	۲۱۵۹٫۵			
		برابر ۳	۱۰۷	-			
جمعیت	تغییرات جمعیت روستاها	بیشتر از ۳	۱۰۶	۷۱۰۹	-۷٫۳۶۴	۰٫۰۰۰	بیشتر از متوسط
		کمتر از ۳	۲۲	۱۱۴۷			
		برابر ۳	۱۵۲	-			
جمعیت	کنترل مهاجرانها	بیشتر از ۳	۱۷۵	۱۶۶۳۲	-۱۰٫۶۸۲	۰٫۰۰۰	بیشتر از متوسط
		کمتر از ۳	۱۴	۱۳۲۳			
		برابر ۳	۹۱	-			
غیربومی افراد	تعداد ساکنین غیربومی	بیشتر از ۳	۱۸۳	۱۹۸۱۱	-۱۰٫۴۹۳	۰٫۰۰۰	بیشتر از متوسط
		کمتر از ۳	۲۶	۲۱۳۴			
		برابر ۳	۷۱	-			
ساخت و سازهای درونی	تعداد (کمیت) ساخت	بیشتر از ۳	۷۷	۵۷۲۰	-۱٫۰۴	۰٫۲۹۸	کمتر از متوسط
		کمتر از ۳	۸۱	۶۸۴۱			
		برابر ۳	۱۲۲	-			
ساخت و سازهای درونی	ساخت و سازها (کیفیت)	بیشتر از ۳	۹۵	۶۳۲۹	-۲٫۳۴۳	۰٫۰۱۹	بیشتر از متوسط
		کمتر از ۳	۴۹	۴۱۱۰٫۵			
		برابر ۳	۱۳۶	-			
غالب	دست یاب صنایع	بیشتر از ۳	۱۸۵	۱۹۸۰۹	۱۱٫۱۹۶	۰٫۰۰۰	بیشتر از

مؤلفه	سوالات	داده های	تعداد	مجموع رتبه	آماره آزمون	p- مقدار	نتیجه
		کمتر از ۳	۲۱	۱۵۱۲			متوسط
		برابر ۳	۷۴	-			
		بیشتر از ۳	۱۴۲	۱۲۷۴۶,۵			
	تفاوت	کمتر از ۳	۳۳	۲۶۵۳,۵	-۷,۹۳۴	۰,۰۰۰	بیشتر از متوسط
		برابر ۳	۱۰۵	-			
		بیشتر از ۳					

در آزمون ویلکاکسون اگر p - مقدار تقسیم بر ۲ کمتر از ۰/۰۵ باشد، با توجه به مقایسه مجموع رتبه داده های کمتر از ۳ و بیشتر از ۳، می توان نتیجه گرفت که وضعیت آیتم مورد نظر در چه سطحی است. اگر مجموع رتبه های بیشتر از ۳ بیشتر بود، آیتم مورد بررسی دارای میانه بیشتر از میانه مورد بررسی (۳) یا بیشتر از متوسط است. اگر مجموع رتبه های کمتر از ۳ بیشتر بود، آیتم مورد بررسی دارای میانه کمتر از میانه مورد بررسی (۳) یا کمتر از متوسط است. اگر p -مقدار تقسیم بر ۲ بیشتر از ۰/۰۵ باشد، میانه آیتم مورد بررسی تفاوت معنی داری با ۳ (متوسط) ندارد.

بر اساس نتایج به دست آمده ملاحظه می شود که در شاخص مساحت دو آیتم بهسازی فضای روستایی و ارتقاء خدمات عمومی بیشتر از متوسط می باشد.

در شاخص جمعیت هر دو آیتم تغییرات جمعیت روستاها و کنترل مهاجرتها بیشتر از حد متوسط می باشند در شاخص افراد غیر بومی نیز آیتم مربوطه بیشتر از حد متوسط می باشد.

در شاخص ساخت و سازهای درونی آیتم بهبود مصالح روستایی بیشتر از حد متوسط می باشد.

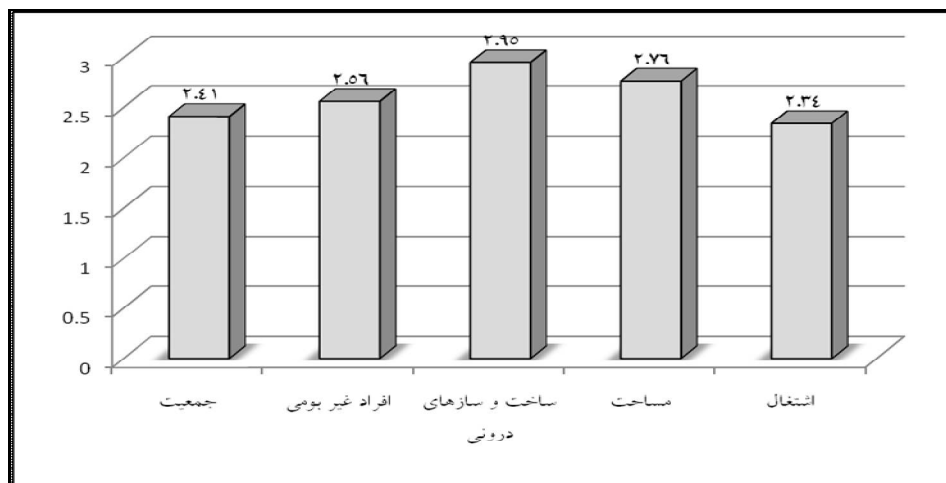
در شاخص اشتغال نیز هر دو آیتم رونق صنایع دستی و افزایش درآمد روستائیان بیشتر از حد متوسط می باشد.

- بررسی گره در مقیاس مؤلفه ها
با توجه به این که مؤلفه های مورد مطالعه هریک شامل بیش از یک شاخص (به غیر از مؤلفه افراد غیربومی که نتیجه آزمون همان نتیجه بررسی شاخص مربوطه است) می باشد و دارای مقیاس کمی است، با توجه به حجم داده ها که بیشتر از ۳۰ است، با استناد به قضیه حد مرکزی، میانگین داده ها دارای توزیع نرمال است و می توان از آزمون تی به منظور مقایسه میانگین مؤلفه ها با عدد ۳ استفاده نمود. نتایج این آزمون در جدول زیر درج شده است:

جدول شماره (۹) نتایج مقایسه میانگین مؤلفه های مربوط به گره با عدد ۳ توسط آزمون t

مؤلفه	میانگین ن	انحراف معیار	آماره t	درجه آزادی	-p مقدار	نتیجه
مساحت	۲٫۷۶	۰٫۶۷۶	۵٫۹۸۱ -	۲۷۹	۰٫۰۰۰	کمتر از حد متوسط
جمعیت	۲٫۴۱	۰٫۶۸۱	۱۴٫۵۵ -۶	۲۷۹	۰٫۰۰۰	کمتر از حد متوسط
ساخت و سازه‌های درونی	۲٫۹۵	۰٫۷۹۸	۱٫۰۱۱ -	۲۷۹	۰٫۳۱۳	در حد متوسط
اشتغال	۲٫۳۴	۰٫۶۹۵	۱۵٫۹۴ -۵	۲۷۹	۰٫۰۰۰	کمتر از حد متوسط

در آزمون t اگر p -مقدار تقسیم بر ۲ کمتر از ۰/۰۵ باشد، با توجه به مثبت یا منفی بودن آماره t می توان نتیجه گرفت که وضعیت مؤلفه مورد نظر در چه سطحی است. اگر p -مقدار تقسیم بر ۲ کمتر از ۰/۰۵ باشد و آماره آزمون t منفی باشد، مؤلفه مورد بررسی دارای میانگین کمتر از متوسط (۳) است. اگر p -مقدار تقسیم بر ۲ کمتر از ۰/۰۵ باشد و آماره آزمون t مثبت باشد، مؤلفه مورد بررسی دارای میانگین بیشتر از متوسط (۳) است. اگر p -مقدار تقسیم بر ۲ بیشتر از ۰/۰۵ باشد، میانگین مؤلفه مورد بررسی تفاوت معنی داری با متوسط (۳) ندارد. بر اساس نتایج به دست آمده ملاحظه می شود که مؤلفه ی ساخت و سازه‌های درونی در حد متوسط می باشد و سایر مؤلفه ها به طور معناداری کمتر از متوسط قرار دارند.

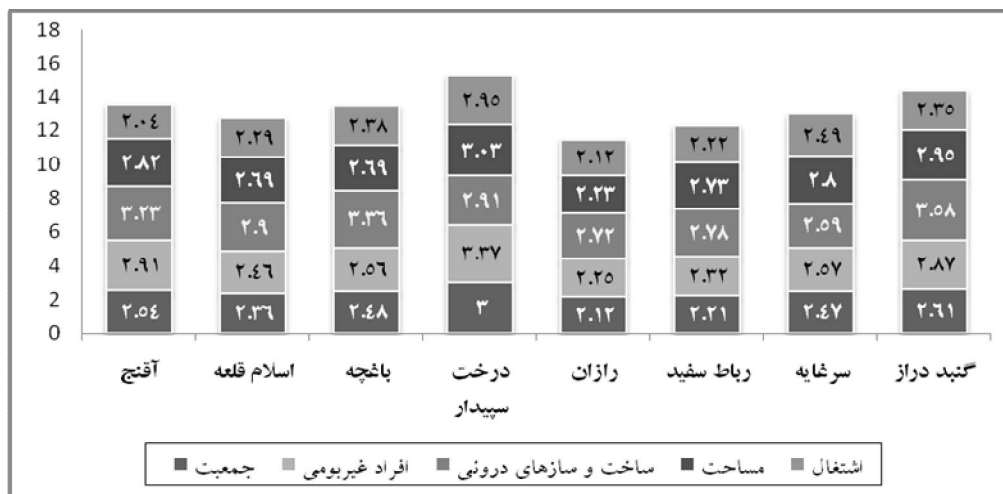
شکل شماره (۴) نمودار مقایسه میانگین مؤلفه های مربوط به گره

- بررسی گره در مقیاس مؤلفه ها به تفکیک روستاهای مورد مطالعه به منظور بررسی میانگین مؤلفه های مربوط به گره به تفکیک روستاهای مورد مطالعه، جدول زیر میانگین این مؤلفه ها را به تفکیک روستاها ارائه می دهد:

جدول شماره (۱۰) میانگین مؤلفه های مربوط به گره به تفکیک روستاهای نمونه

روستا	جمعیت	افراد غیربومی	ساخت و سازهای درونی	مساحت	اشتغال
آقنج	۲,۵۴	۲,۹۱	۳,۲۳	۲,۸۲	۲,۰۴
اسلام قلعه	۲,۳۶	۲,۴۶	۲,۹۰	۲,۶۹	۲,۲۹
باغچه	۲,۴۸	۲,۵۶	۳,۳۶	۲,۶۹	۲,۳۸
درخت سپیدار	۳	۳,۳۷	۲,۹۱	۳,۰۳	۲,۹۵
رازان	۲,۱۲	۲,۲۵	۲,۷۲	۲,۲۳	۲,۱۲
رباط سفید	۲,۲۱	۲,۳۲	۲,۷۸	۲,۷۳	۲,۲۲
سرغایه	۲,۴۷	۲,۵۷	۲,۵۹	۲,۸۰	۲,۴۹
گنبد دراز	۲,۶۱	۲,۸۷	۳,۵۸	۲,۹۵	۲,۳۵

با بررسی جدول مشاهده می شود که در بخش جمعیت روستای درخت سپیدار در بخش افراد غیربومی نیز روستای درخت سپیدار در بخش ساخت و سازهای درونی روستاهای گنبد دراز، باغچه و آقنج و در بخش مساحت روستای درخت سپیدار و در بخش اشتغال نیز روستای درخت سپیدار از وضعیت مطلوبتری برخوردار می باشد.

شکل شماره (۵) نمودار مقایسه روستاهای مورد مطالعه بر مبنای میانگین مؤلفه های مربوط به گره

با توجه به نمودار فوق مشاهده می شود که روستای درخت سپیدار بهترین وضعیت را از نظر کل مؤلفه ها داراست و روستای رازان نامطلوب ترین وضعیت را از نظر مؤلفه های مورد بررسی دارا است.

ب - مقایسه مؤلفه ها در روستاهای مورد مطالعه به منظور مقایسه مؤلفه در روستاهای مورد مطالعه با توجه به حجم نمونه کمتر از ۳۰ در برخی از روستاها، ابتدا نرمال بودن

این مولفه ها توسط آزمون کلموگروف- اسمیرنوف بررسی می شود و در صورتی که مولفه در تمام روستاها نرمال باشد، از آنالیز واریانس یک طرفه به منظور مقایسه میانگین مؤلفه مورد نظر استفاده می شود.

جدول شماره (۱۱) p - مقدار آزمون کلموگروف اسمیرنوف در بررسی نرمال بودن مؤلفه های گره به تفکیک روستاها

روستا	حجم نمونه	جمعیت	ساخت و سازه های درونی	مساحت	اشتغال
آقنج	۱۱	۰,۷۳۹	۰,۸۳۴	۰,۹۶۱	۰,۷۵۳
اسلام قلعه	۲۶	۰,۱۴۲	۰,۰۰۰	۰,۲۱۴	۰,۵۳۶
باغچه	۲۵	۰,۰۱۴	۰,۴۵۶	۰,۳۴۱	۰,۵۲۷
درخت سپیدار	۱۱	۰,۲۱۵	۰,۵۹۴	۰,۰۷۷	۰,۱۱۲
رازان	۱۶	۰,۲۳۲	۰,۲۲۱	۰,۷۶۹	۰,۴۶۹
رباط سفید	۸۶	۰,۰۰۳	۰,۰۰۰	۰,۰۰۱	۰,۰۲۸
سرغایه	۶۰	۰,۰۱۴	۰,۰۰۰	۰,۰۸۰	۰,۰۰۱
گنبد دراز	۴۵	۰,۰۷۵	۰,۱۳۲	۰,۰۱۴	۰,۰۱۴

با توجه به این که نرمال بودن توزیع داده ها در همه روستاها (با حجم نمونه کمتر از ۳۰) تأیید نشد، جواز استفاده از آزمون پارامتری آنالیز واریانس برای هیچ یک از مؤلفه ها وجود ندارد، لذا از آزمون ناپارامتری کروسکال- والیس برای مقایسه میان هر مؤلفه در روستاهای مدنظر استفاده می شود. نتایج این آزمون در جدول زیر ارائه شده است:

جدول شماره (۱۲) نتایج آزمون کروسکال- والیس مؤلفه های مربوط به گره در روستاها

روستا	حجم نمونه	جمعیت	افراد غیربومی	ساخت و سازه های درونی	مساحت	اشتغال
آقنج	۱۱	۱۵۶,۴۱	۱۷۳,۶۸	۱۵۶,۱۴	۱۴۸,۲۳	۱۱۳,۹۵
اسلام قلعه	۲۶	۱۳۴,۹۰	۱۲۶,۹۶	۱۴۳,۲۵	۱۲۰,۸۸	۱۳۳,۳۵
باغچه	۲۵	۱۵۶,۴۰	۱۳۹,۷۴	۱۷۳,۰۶	۱۲۹,۲۶	۱۴۹,۰۶
درخت سپیدار	۱۱	۲۱۵,۸۶	۲۱۳,۴۱	۱۴۲	۱۷۷,۰۹	۲۱۹,۳۶
رازان	۱۶	۱۰۵,۵۹	۱۱۵,۷۵	۱۰۲,۷۵	۸۱,۱۳	۱۲۰,۰۹
رباط سفید	۸۶	۱۱۴,۲۴	۱۲۴,۵۰	۱۲۹,۵۲	۱۴۰,۱۹	۱۲۵,۱۷
سرغایه	۶۰	۱۴۷,۸۷	۱۴۰,۴۳	۱۰۲,۱۸	۱۳۹,۸۸	۱۵۹,۹۳
گنبد دراز	۴۵	۱۶۵,۳۶	۱۶۲,۲۸	۲۰۲,۱۴	۱۶۹,۷۷	۱۳۷,۷۴
آماره آزمون		۲۹,۶۴۲	۲۳,۷۵۹	۵۱,۷۸۱	۱۹,۴۱۵	۲۰,۸۰۴

۷	۷	۷	۷	۷	درجه آزادی
۰/۰۰۴	۰/۰۰۷	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	-p مقدار

با توجه به این که آزمون کروسکال-والیس بر مبنای رتبه داده ها، آماره ها را محاسبه می کند، بنابراین در گزارش آن میانگین رتبه داده ها برای هر مولفه به تفکیک روستاها در جدول فوق درج شده است و در نهایت برای هر مولفه -p مقدار این آزمون مشاهده می شود، فرضیه صفر این آزمون یکسان بودن میان مولفه مورد بررسی در تمام روستاها می باشد، اگر -p مقدار کمتر از ۰/۰۵ باشد، فرضیه صفر آزمون رد می شود و میانه مؤلفه در روستاها یکسان نمی باشد.

بر مبنای نتایج حاصل از آزمون کروسکال-والیس، برای تمام مؤلفه ها -p مقدار آزمون کمتر از ۰/۰۵ بوده که نشان می دهد میانه مؤلفه در روستاها یکسان نیست و تفاوت معنی دار وجود دارد.

بیشترین میانگین رتبه در مولفه های جمعیت، افراد غیر بومی، مساحت و اشتغال مربوط به روستای درخت سپیدار می باشد و در بخش ساخت و سازهای درونی مربوط به روستای گنبد دراز می باشد.

ج - آزمون فرضیه تحقیق

فرضیه مفروض به صورت زیر مطرح گردیده است:

تمرکز جمعیت در شهرهای جدید بر توسعه فضایی روستاها تأثیر مثبت دارد.

این فرضیه را می توان به صورت آزمون فرضیه آماری به صورت زیر مورد بررسی قرار داد:

H_0 : میانگین توسعه فضای روستاها پس از تمرکز در شهرهای جدید کمتر از متوسط است.

H_1 : میانگین توسعه فضای روستاها پس از تمرکز در شهرهای جدید بیشتر از متوسط است.

با توجه به این که پژوهش حاضر به پس از ایجاد شهر ملک آباد نظر دارد و توسعه فضای روستاها را بعد از تأسیس مد نظر قرار داده و توسعه را از دید مساحت، جمعیت، ساخت و سازها و اشتغال مورد بررسی قرار داده، سوالات پرسشنامه پیش رو به گونه ای طراحی شده، که اگر توسعه پس از تمرکز شهر ملک آباد رخ داده باشد، امتیاز سوالات بیشتر می باشد. بنابراین میانگین مؤلفه ها و شاخص های مربوطه در بحث توسعه فضای روستاها که در بخش گره مطرح شده است، با عدد وسط طیف لیکرت (۳) به کمک آزمون t تک نمونه ای مقایسه گردید که نتایج آن در جدول زیر ارائه می شود.

جدول شماره (۱۳) نتایج مقایسه میانگین توسعه فضای روستاها

با حد وسط طیف بر اساس آزمون t

نتیجه	-p مقدار	درجه آزادی	آماره t	انحراف معیار	میانگین	گره
رد فرضیه ی صفر	۰/۰۰۰	۲۷۹	۱۴/۹۷-۳	۰/۴۶۳	۲/۰۸	توسعه فضای روستاها

با توجه به نتایج آزمون t که در جدول فوق درج شده است، ملاحظه می گردد p - مقدار این آزمون کمتر از $0/05$ بوده و لذا فرضیه صفر در سطح خطای 5 درصد رد می شود، بر اساس آماره t که عددی منفی می باشد، همچنین میانگین توسعه فضای روستاها که $2/58$ بوده، می توان نتیجه گرفت که توسعه فضای روستاها کمتر از متوسط می باشد، لذا فرضیه اول در سطح خطای 5 درصد رد می شود.

علاوه بر آزمون t ، می توان بر اساس یک فاصله اطمینان برای تفاضل میانگین و عدد 3 ، به تصمیم گیری در مورد فرضیه پرداخت، فاصله اطمینان در جدول زیر درج شده است:

جدول شماره (14) فاصله اطمینان برای تفاضل میانگین مولفه

های بعد توسعه پایدار با عدد 3

نتیجه	حد بالای فاصله اطمینان	حد پایین فاصله اطمینان	تفاضل میانگین و 3	میانگین	گره
کمتر از حد متوسط	-0,360	-0,469	-0,414	2,58	توسعه فضای روستاها

در این جدول اگر فاصله اطمینان تنها شامل اعداد منفی باشد، نشان می دهد که تفاضل مورد بررسی تنها منفی بوده و لذا میانگین به طور معناداری کمتر از 3 (متوسط) است. به بیان دیگر فرضیه مورد نظر رد می شود.

همچنین قبلاً مؤلفه های توسعه فضای روستاها به کمک آزمون t و ویلکاکسون با حد وسط 3 مقایسه شد که نتایج نشان دهنده این مطلب بود که از 5 مؤلفه، چهار مؤلفه مساحت، جمعیت و اشتغال در حد کمتر از متوسط قرار داشته و تنها مؤلفه ساخت و سازهای درونی در سطح، در حد متوسط می باشد.

جدول شماره (15) نتایج مقایسه مولفه های مربوط به گره با

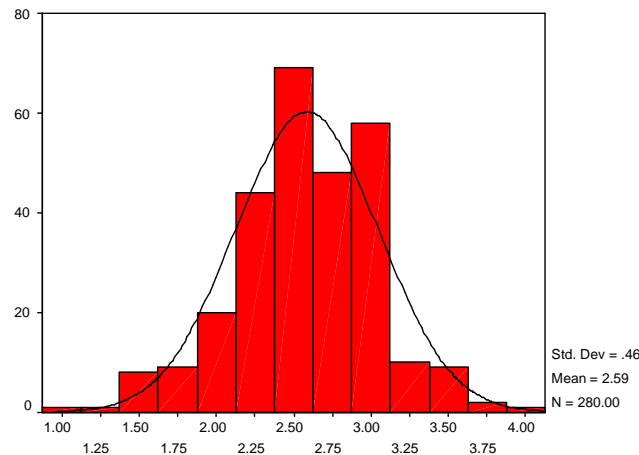
عدد 3 توسط آزمون t و ویلکاکسون

نتیجه	$-p$ مقدار	درجه آزادی	آزمون	مؤلفه
کمتر از حد متوسط	0,000	279	T	مساحت
کمتر از حد متوسط	0,000	279	T	جمعیت
کمتر از حد متوسط	0,000	279	ویلکاکسون	افراد غیربومی
در حد متوسط	0,313	279	T	ساخت و سازهای درونی
کمتر از حد متوسط	0,000	279	T	اشتغال

توزیع مربوط به متغیر توسعه فضای روستاها که می تواند مقادیری بین 1 تا 5 بپذیرد در نمودار هیستوگرام زیر ارائه می شود، همان گونه که ملاحظه می شود اکثر فراوانی داده ها

قبل از حد وسط (عدد ۳) قرار دارد و امتیازات داده شده از سوی پاسخگویان عمدتاً کمتر از حد وسط است که نشان دهنده عدم توسعه مناسب فضای روستاها پس از تاسیس شهر جدید ملک آباد است.

شکل شماره (۶) دیاگرام توسعه فضای روستاها

بررسی فرضیه به تفکیک روستاها به منظور بررسی فرضیه ارائه شده در هر روستا، ابتدا در روستاهایی با حجم کمتر از ۳۰، نرمال بودن توزیع متغیر به کمک آزمون کلموگروف-اسمیرنوف مورد بررسی قرار گرفت که نتیجه آن در جدول زیر درج شده است. در روستاهایی با توزیع نرمال متغیر و یا حجم نمونه بیشتر از ۳۰ (با استناد به قضیه حد مرکزی) از آزمون t جهت مقایسه میانگین با عدد ۳ استفاده می گردد و در سایر موارد از آزمون ویلکاکسون بهره گرفته می شود.

جدول شماره (۱۶) نتایج بررسی نرمال بودن توزیع متغیر توسعه فضای روستاها در روستاهای با حجم نمونه کمتر از ۳۰

روستا	حجم نمونه	P - مقدار	نتیجه
آقنچ	۱۱	۰٫۷۸۵	تایید نرمالیتی
اسلام قلعه	۲۶	۰٫۳۷۶	تایید نرمالیتی
باغچه	۲۵	۰٫۵۱۷	تایید نرمالیتی
درخت سپیدار	۱۱	۰٫۴۲۹	تایید نرمالیتی
رازان	۱۶	۰٫۹۹۳	تایید نرمالیتی

نتیجه بررسی فرضیه به تفکیک روستاها به وسیله آزمون t در جدول زیر درج شده است:

جدول شماره (۱۷) جدول نتایج مقایسه میانگین توسعه فضای روستاها با عدد ۳ توسط آزمون t

روستا	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آماره t	درجه آزادی	p- مقدار	نتیجه فرضیه
آقنج	۱۱	۲٫۶۳	۰٫۴۷۳	-۲٫۶۱۱	۱۰	۰٫۰۲۶	کمتر از حد متوسط
اسلام قلعه	۲۶	۲٫۵۲	۰٫۲۲۴	-۱۰٫۹۱۸	۲۵	۰٫۰۰۰	کمتر از حد متوسط
باغچه	۲۵	۲٫۷۱	۰٫۴۴۱	-۳٫۳۰۷	۲۴	۰٫۰۰۳	کمتر از حد متوسط
درخت سپیدار	۱۱	۲٫۸۸	۰٫۱۹۹	-۱٫۹۶۹	۱۰	۰٫۰۷۷	در حد متوسط
رازان	۱۶	۲٫۲۷	۰٫۵۰۷	-۵٫۷۰۹	۱۵	۰٫۰۰۰	کمتر از حد متوسط
رباط سفید	۸۶	۲٫۴۷	۰٫۴۹۶	-۹٫۸۱۹	۸۵	۰٫۰۰۰	کمتر از حد متوسط
سرغایه	۶۰	۲٫۵۶	۰٫۳۴۵	-۹٫۹۱۴	۵۹	۰٫۰۰۰	کمتر از حد متوسط
گنبد دراز	۴۵	۲٫۸۳	۰٫۵۳۳	-۲٫۰۹۸	۴۴	۰٫۰۴۲	کمتر از حد متوسط

با توجه به نتایج حاصل، مشاهده می شود که فرضیه مفروض در تک تک روستاهای مورد بررسی به جز روستای درخت سپیدار رد می شود. به بیان دیگر پس از تأسیس شهر جدید ملک آباد، توسعه فضای روستاها کمتر از متوسط می باشد.

نگاهی اجمالی به نتایج برخی از تحقیقات گذشته
الف) شهر ایرانشهر: با توجه به مدل‌های توسعه یافتگی و تحلیل جریانها مشخص می شود که از بین ۷ دهستان در سطح شهرستان ایرانشهر فقط دهستان حومه توسعه یافته است و سایر دهستانها از سطوح توسعه یافتگی خوبی برخوردار نیستند و توسعه یافتگی ناموزون است. بنابراین نقاط روستایی نیازمند سرمایه گذاری بیشتری در خصوص امکانات و خدمات در بخشهای مختلف هستند. سطح روابط و وابستگی بین نقاط روستایی و شهر ایرانشهر نیز بسیار نامتعادل و یک طرفه است. به طوری که به دلیل کمبود خدمات و امکانات در اکثر موارد، به شهر ایرانشهر مراجعه می‌کنند که این امر نشان‌دهنده وضعیت نامطلوب امکانات و خدمات و توسعه نیافتگی نقاط روستایی است. بنابراین با توجه به نتایج کلی تحقیق، فرضیه تأیید نمی شود و ایرانشهر در توسعه نقاط روستایی خود موفق نبوده است. در این میان پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه شده است:

توسعه و تجهیز شهر جدید و میانی به انواع خدمات و امکانات آموزشی، درمانی، تجاری، فرهنگی و ورزشی بیشتر تا

ضمن برآوردن نیازهای مردم شهر و نقاط روستایی اطراف از مراجعه به مرکز استان جلوگیری کند؛

تهیه برنامه جامع منطقه‌ای و توسعه و تقویت نقاط سکونتگاهی در سطح شهرستان به انواع خدمات و امکانات زیربنایی روستایی؛

تقویت و تجهیز شبکه ارتباطات و حمل و نقل روستایی؛

حمایت دولت از ایجاد بازارچه‌های محلی برای فروش محصولات نواحی و فراهم کردن زمینه‌هایی برای صادرات به داخل و خارج؛

سرمایه‌گذاری و حمایت بخش دولتی و خصوصی از بخش صنایع دستی روستایی؛

سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوص در زمینه گردشگری روستایی؛ (هادیانی و رحیمی، ۱۳۸۸: ۱۳۲)

ب) در تحقیق دیگری با عنوان بررسی عوامل اقتصادی و اجتماعی کاربری اراضی (نمونه موردی شهر محمودآباد) آمده است بیشترین تغییر کاربری‌ها در حریم جاده‌های اصلی بوده است. سوانح طبیعی مانند پدیده خزش و خوردگی چشم‌انداز و ادغام چند روستا با شهر محمودآباد، نتیجه فشار توسعه شهر به نواحی و عرصه‌های روستایی مجاور و تغییر در کاربری‌ها، نقش مهم و تعیین‌کننده برعهده داشته است. از بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری، فرسایش خاک، سیل، طغیان رودخانه‌ها، افزایش دمای محلی و کاهش گردشگران در بلندمدت، خطر کمبود منابع غذایی در سطح ملی و غیره می‌تواند پیامدهای جدی تغییر کاربری باشد. در این زمینه تمهیداتی باید اتخاذ شود از جمله:

◀ جرائم سنگین برای متخلفان و زمین‌خواران؛

◀ تخریب بناهای غیرقانونی؛

◀ اصلاح قوانین برای جلوگیری از خرد شدن زمین به دلیل ارث؛

◀ شفاف سازی نهادها و ادارات مرتبط با امور اراضی و کشاورزی به منظور جلوگیری از فساد؛

◀ درگیر شدن مؤسسات مالی مانند بانک با بحث کشاورزی و مسائل مرتبط با آن؛

◀ حمایت دولت از کشاورزان در زمینه کنترل تورم زمین و تورم عمومی جامعه؛

◀ کنترل رشد جمعیت و رشد سکونتگاهها؛ (صدیق، دربان آستانه و رضوانی، ۱۳۹۴: ۱۰۹)

ج) در تحقیق دیگری به نام نقش شهرهای کوچک در تعادل بخشی نظام سکونتگاهی روستایی استان یزد آمده است. در تحلیل الگوی سکونتگاهی منطقه یزد مشخص گردیده علاوه بر تمرکز شدید در مراکز شهری بزرگ یکی از موضوعات اساسی موجود در این نقطه، عدم تعادل و توازن میان سکونتگاههای شهری و روستایی است. به طوری که با استفاده از مدل‌های تمرکز، این وضعیت به صورت غلبه و تسلط یک کانون شهری بزرگ بر کل نظام سکونتگاهی نشان می‌دهند. لذا بر تعادل بخشی نظام سکونتگاهی روستایی و جلوگیری از تمرکز بیشتر در شهرهای بزرگ استان، با اتخاذ رویکردی نوین، توسعه فضایی را با تأکید بر توسعه و تقویت شهرهای کوچک امری ضروری می‌داند.

سطح بندی فضاها، بستر لازم برای سطح بندی مراکز روستایی است. زیرا هر فضای روستایی، عرصه استقرار تعدادی از کانونهای جمعیت و فعالیت با حوزه های عملکردی محدود و گسترده است. در میان این سکونتگاهها، مراکز معدودی وجود دارند که قابلیت ارائه خدمات برای کل محدوده را دارند که با اتکا به این مراکز می توان به تقویت شبکه سکونتگاههای روستایی اقدام نمود.

مراکز منظومه های روستایی، شهرهای کوچک منطقه هستند که در ساختار نظام شهری، آخرین حلقه اتصال نظام شهری یا نظام روستایی است. این مراکز نقش کانونهای رشد نواحی روستایی و بستر توسعه هماهنگ و متعادل شهری و روستایی محسوب می گردند. (نوری و حسینی ابری، ۱۳۸۸: ۷۵)

نتیجه گیری و پیشنهادها

در نظریه ایجاد شهرهای جدید و یا به عبارتی نوشهرها، توسعه روستاها محل تردید است. ایجاد شهرکها و بازآفرینی حیات و توسعه روستاهای در حال افول وابسته به «ارزش افزوده حاصل از بخش کشاورزی» از یک سو و وجود چشم اندازهای طبیعی به منظور «حضور و جمعیت پذیری و توسعه فضایی روستاها از طریق ایجاد خانه های دوم» از سوی دیگر، دو عامل اساسی است که در همه جا کلیت ندارد؛

جلوگیری از گسترش
چشم اندازهای
غیرکشاورز

عدم شکل گیری
سازمان فضایی جدید

حال با توجه به همه یافته های تحقیق پیشنهادهایی ارائه می گردد. این پیشنهادها می تواند در راستای راهبردهای بازنگاری، در قسمتهایی راهبردهای خلاقانه، در بخشهایی در راستای اهداف ملی و استانی و یا ناحیه ای و یا پیشنهادهای پژوهشی باشد. از آنجا که تحقیق از نوع کاربردی و با ماهیت توصیفی - تحلیلی است با توجه به تمامی یافته ها و بررسی ها، پیشنهادهایی ارائه می گردد و عبارتند از:

☑ شناسایی و ثبات هر چه بیشتر جایگاه شهر ملک آباد و نزدیکی این شهر با پسران روستایی و در نظر گرفتن بازوهای اجرایی در روستاهای بزرگ و دور از مرکز و از میان روستاهای نمونه این تحقیق مانند روستاهای رباط سفید، سرغایه و روستای امام تقی (مرکز دهستان پیوه ژن)؛

☑ ارتقای عملکرد اقتصادی و پشتیبانی شهر ملک آباد از طریق تأسیس کلیه شعب بانکها به خصوص بانک کشاورزی برای برقراری پیوندهای اقتصادی و تعاملات پشتیبانی با پسران روستایی؛

☑ رفع تنگناهای شبکه های زیربنایی، ارتباطی و جاده ای و فراهم کردن زمینه های فعالیت هر چه بیشتر بخش خصوصی برای سرمایه گذاری؛

☑ استفاده از موقعیت جغرافیایی روستاهای مهم دیگر و تقویت بخش های اقتصادی پیشران در آنها، با استفاده بهینه از فضاهای

توسعه ای این قسمت در راستای تقویت هر بیشتر ارتباطات با شهر ملکآباد در جهت افزایش درآمد و بهبود ساخت و سازهای درونی با تمرکززدایی از کلانشهر مشهد؛

☑ توجه به خشکسالی‌های پی در پی و اثرات سوء باقی مانده از آن و افول روستاها و فعالیتهای کشاورزی و فراهم کردن زمینه تحرک و تنوع شغلی و سرمایه‌گذاری در بخش صنایع وابسته به زراعت و دامپروری و پرورش طیور به خصوص شترمرغ؛

☑ رواج و گسترش فعالیتهای جنبی و کمکی زراعی و دامداری که از نظر اشتغال و تأمین درآمد، مفید باشند مانند برپایی سفرهایی در قالب اگروتوریسم؛

☑ راه اندازی دفاتر نظارت بر ساخت و سازهای روستایی هم در شهر ملک آباد و هم در تعدادی از روستاهای بزرگ محدوده. ارتباط این دفاتر با یکدیگر در جهت جلوگیری از ویلاسازی و عدم واگذاری اراضی زراعی و باغی به ساخت و سازهای جدید چه برای باغ ویلاها و رستورانها و یا صنایع غیرمرتبط. دفاتر فوق باید زیر نظر قوه قضائیه، جهاد کشاورزی و منابع طبیعی باشند تا در صورت نیاز از ساخت و سازهای غیرمجاز در اطراف روستاها جلوگیری نمایند.

☑ بهبود درآمدها و کیفیت زندگی در روستاها و کاهش فاصله سطح زندگی، از طریق اعمال سیاستهایی چون تعیین حداقل سرانه زمین برای خانوار کشاورز، با توجه به تنوع کشت و حداقل تعداد دام که به تأمین زندگی روستایی منجر شود؛

☑ هدایت کمکهای یارانه‌ای دولت برای هر خانوار روستایی با منظورکردن هزینه های حداقلی به خصوص برای خانوارهای کم درآمد و سالخورده ؛

☑ ایجاد ارتباط مستقیم بین شهر ملکآباد و روستای امام تقی (مرکز دهستان پیوه‌ژن) و زمینه‌سازی ایجاد اعتماد اهالی روستاهای مجاور به بهره‌گیری از برخی خدمات ؛

☑ صنعتی کردن چند روستای بزرگ در این محدوده با توجه به خدمات نسبتاً مناسب در این روستاها؛

☑ انتقال پاره‌ای از وظایف کلانشهر مشهد به ملکآباد برای نواحی روستایی مجاور آن؛

☑ ایجاد شهرهای پایدار و تأثیر آن بر ساخت و سازهای درونی، جذب افراد غیربومی، اشتغال پایدار، ماندگاری جمعیت و عدم تغییر وسعت روستاها؛

☑ شهرهای جدید با درجه بالایی از امکان مشارکت ساکنان و فراهم شدن زمینه توسعه و همبستگی اجتماعی و جلوگیری از تغییر کاربریهای زراعی و باغی، از گسترش قلمروهای غیرکشاورزی و غیرروستایی جلوگیری نمایند.

☑ با دستیابی به اهداف تغییرات سلسله مراتبی سکونتگاههای روستایی به شهر جدید و میانی، انتظار می‌رود به سکونتگاههای روستایی کمک شود تا به شهر بزرگ هم‌جوار. از آنجا که اگر امکانات در روستاها وجود داشته باشد به تدریج عدالت اجتماعی و اقتصادی را به وجود می‌آورد و در نهایت به تعادل ناحیه ای منجر می‌گردد که باعث ابقای اندازه و مساحت گره‌ها می‌شود.

۱. ابراهیمزاده، عیسی، نجمه طیبی و یوسف شفیعی، ۱۳۹۱: **تحلیلی کارکردی از نقش اقتصادی شهرهای کوچک در توسعه روستایی**، (مطالعه موردی: زاهدشهر در بخش شیبکوه فسا)، فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، دانشگاه اصفهان، سال ۲۳، شماره پیاپی ۴۵، بهار.
۲. **استانداری خراسان رضوی**، معاونت آمار و انفورماتیک، آمارنامه استان خراسان رضوی سال ۱۳۹۱.
۳. برایمن، آلن، ۱۳۸۹: **کمیت و کیفیت در تحقیقات اجتماعی**، ترجمه هاشم آقا بیک زاده، تهران.
۴. پاپلی یزدی، محمد حسین و محمد امیرابراهیمی، ۱۳۸۶: **نظریه های توسعه روستایی**، تهران، انتشارات سمت.
۵. پاپلی یزدی، محمدحسین، ۱۳۸۸: **فرهنگ آبادیها و مکانهای مذهبی کشور**، انتشارات آستان قدس رضوی.
۶. جمعه‌پور، محمود، ۱۳۸۷: **مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی: دیدگاهها و روشها**، تهران، انتشارات سمت.
۷. جوهری، مجید و شادی رشتیان، ۱۳۹۱: **معماری پایدار سکونتگاههای روستایی**، ماهنامه پژوهشی و آموزشی و ترویجی دهیارها، شماره ۴۰، سال هفتم.
۸. رضوانی، علی اصغر، ۱۳۸۱، **رابطه شهر و روستا (مطالعات شهر و منطقه ای)**، نشر ماکان، تهران.
۹. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، داوود مهدوی و مهدی پورطاهری، ۱۳۸۹: **فرایند بومی سازی شاخص های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران**، فصلنامه پژوهشهای روستایی، شماره ۴، زمستان.
۱۰. زبردست، اسفندیار، ۱۳۷۷: **عملکردهای شهری در توسعه روستایی**، رویکردی با نگرش فضایی به برنامه ریزی منطقه ای، مجله مسکن و انقلاب، شماره ۸۴.
۱۱. زیاری، کرامت ... و جعفر تقی اقدم، ۱۳۸۷: **عملکرد شهر میانی خوی در توسعه فضایی استان آذربایجان غربی**، پژوهشهای جغرافیایی، شماره ۶۳.
۱۲. ژیلنس، آندژی، ۱۳۹۳: **فضا و نظریه اجتماعی**، ترجمه محمود شورجه، انتشارات پرهام.
۱۳. سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۷۸: **سند برنامه سوم توسعه اجتماعی - اقتصادی، استان خراسان رضوی**.
۱۴. سرور، هوشنگ، منیژه لاله پور، ۱۳۸۵، **نگرشی بر نقش کانونی شهرهای کوچک و میانی در توسعه منطقه ای**، ماهنامه شهرداریها، شماره ۷۴، آذرماه.
۱۵. شکویی، حسین، ۱۳۸۶: **فلسفه های محیطی و مکتبهای جغرافیایی**، انتشارات گیتاشناسی، تهران.
۱۶. صدیق، صابر، علیرضا دربان آستانه و محمدرضا رضوانی، ۱۳۹۵: **بررسی عوامل اقتصادی و اجتماعی تغییرات کاربری اراضی (مطالعه موردی شهرستان محمودآباد)**، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی

- روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، سال سوم، دوره ۵، شماره ۲، پاییز و زمستان.
۱۷. فنی، زهره، ۱۳۸۲، **شهرهای کوچک (رویکردی دیگر در توسعه منطقه ای)**، سازمان شهرداریهای کشور.
۱۸. قاسمی، وحید، ۱۳۸۴: **ضریب کرونباخ و ویژگیهای آن با تأکید بر کاربرد در پژوهش های اجتماعی**، مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره نوزدهم، شماره ۲ (ویژه نامه علوم اجتماعی).
۱۹. قرخلو، مهدی و حسن حسینی امینی، سید عباس رجایی، ۱۳۸۷: **نقش شهرهای میانی در تعادل ناحیه ای** (مورد مطالعه: شهر میانی شهرضا اصفهان)، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره ۱۱، پاییز و زمستان.
۲۰. قرخلو، مهدی و حسین کلانتری خلیل آباد، محمد اسکندری نوده، ۱۳۸۷: **بررسی دگرگونی در ساختار کالبدی و معماری روستاها و تشکیل روستا - شهر** (مورد: آلود و پرندک)، مجله پژوهشهای جغرافیای انسانی، شماره ۶۵، پاییز ۱۳۸۷.
۲۱. محمد زاده تیکانلو، حمیده، ۱۳۸۴: **ظرفیت سازی در شهرهای متوسط در توسعه فضایی منطقه ای** (مورد پژوهی شهر بجنورد استان خراسان شمالی)، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۲، زمستان.
۲۲. مرصوصی، نفسیه، حسن حکمت نیا، محمدرضا پورمحمدی و حسین نظم فر، ۱۳۸۹: **تحلیل استراتژیهای توسعه منطقه ای در آذربایجان شرقی**، دوفصلنامه پژوهشهای بوم‌شناسی شهری، سال اول، شماره دوم، پاییز و زمستان.
۲۳. مرکز آمار ایران، سایت www.sci.org.ir، نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵.
۲۴. مولا زاده، محمدعلی، ۱۳۷۷: **درآمدی بر پژوهش علمی در جغرافیا**، انتشارات دانشگاه شهید چمران اهواز.
۲۵. میسرا، آر. پی. ۱۳۵۳: **چهارچوب مکانی برنامه ریزی چند سطحی در ایران**، دفتر آموزش برنامه ریزی منطقه ای، تهران.
۲۶. نظم فر، حسین و سارا خدائی، ۱۳۹۱: **نظام شهری متعادل و نقش آن در توسعه متوازن مناطق**، دومین همایش ملی راهکارهای توسعه اقتصادی با محوریت برنامه ریزی منطقه ای، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل.
۲۷. نوری، هدایت ا... و سید حسن حسینی ابری و حسین خادمی، ۱۳۸۸: **نقش شهرهای کوچک در تعادل بخشی نظام سکونتگاهی روستایی استان یزد**، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۳، دانشگاه فردوسی مشهد.
۲۸. هادیانی، زهره و وحید رحیمی، ۱۳۹۴: **نقشه شهرهای میانی در توسعه نقاط روستایی** (نمونه موردی شهر ایرانشهر)، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، سال سیزدهم، شماره ۲، پیاپی ۲۵، پاییز و زمستان.
۲۹. Tacoli. C. ۱۹۹۸: **Rural – Urban Interactions: A Guide to The Literature**. Environment and Urbanization, Vol: ۱۰, No: ۱, April.

Influence of New Cities Population on Nodes in Spatial Organization of Rural Settlements (Case Study: Molekabad City, Mashhad)

Abstract

From the view of rural planning, the creation of optimal rural hierarchies and centers prevents "decentralized concentration" of growth centers and "centralized concentration" of inequality between regions. Ignoring the effects of economic policies has led to unintended spatial effects that have led to imbalances in the distribution of facilities and a tendency to focus. Economic and social developments diversify city-village relations and change their interrelationships. Early views consider the role of new urban centers in rural development in modern patterns and permeate modernization into rural settlements. Attracting investments, communication flows, etc. to new cities makes agricultural and garden lands out of the economy and coveted by urbanites, and the resulting changes form a new space organization. Changes in this organization should not lead to new non-rural landscapes. In the opposite direction of villages, decentralized concentration is created, leading to stability, distribution of population in nodes. The spatial organization of the village has a definite territory and includes a mixture of form and rural activities. In this article, Molekabad is considered and its information is from library and a questionnaire and the research is descriptive-analytical. The Likert questionnaire and each item with its mean and standard deviation and level of significance are examined in the K^2 Test. Statistical tests used for data analysis, based on Kruskal-Wallis Test, data with a sample size of less than 30 reach non-parametric results. In the Kolmogorov-Smirnov Test, the sample size is less than 30 and the null hypothesis is defined to prove it. In the theory of creating new cities, the development of nodes is questionable. As a result, the creation of settlements and the life and development of villages depend on the added value of the agricultural sector and the natural landscapes in the population of villages with the creation of second homes, which will not be universal everywhere.

Keywords: Decentralized Concentration, Centralized Concentration, Spatial Organization, Node, Non-Rural Vision, Molekabad